



ԻՈՐՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
 ՍՏՐԻԱՐԶՈՒԹԵԱՆ
 ՀԱՅՈՓ
 ՆՐՈՒՍԱԳԷՄԻ

ԽԹ ՏԼԻԻ



1975



ՄԻՈՆ

ԽԹ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԿԷՍԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԹՈՒԹԵԱՆ

1975

Նոյեմբեր - Դեկտեմբեր

Թիւ 11 - 12

1975

November - December

No. 11-12

S I O N

VOL. 49

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

Editor-in-chief: Archbp. Shahe Ajamian Editor: Ara Kalaydjian



St. James Press
Jerusalem





ԼԱԻԱՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ

Լաւատեսութիւնը, ամենէն առաջ, մարդուն մէջ նկարագրի գիծ է, աւելի ճիշդ՝ անոր էութեան իսկ մէկ մասը, անբաժանելի և անսփոփոխ: Ան ստացական յատկութիւն մը չէ, և չի հալատակիր սովորութեան կամ ունակութեան կանոններուն, այլ լաւատեսութիւնը աշխարհը ընկալելու մտքի և սրտի մասնաւոր վիճակ մըն է, որ չազդուիր ժամանակաւոր կամ պարագայական պայմաններէ:

Հետեւաբար, ճիշդ պիտի ըլլար ըսել թէ մարդ լաւատես կը ծնի, ժպիտ մը շրթունքին և վաղ մը՝ տակաւին նոր բացուիլ սկըսող աչքերուն, ու այդպէս կը շարունակէ ամբողջ կեանքին տեղութեան: Լաւատեսին համար ապրիլը հաճոյք մըն է, իրական վախելք մը. կեանքի դրական երևոյթները ան կ'ընկալէ ընական հանդարտութեամբ, և նոյն ձևով կը ձեռնարկէ դժուարութիւններու յաղթահարման: Իր կեցութեամբ հակադրութիւնն է յոռետեսի աշխարհայեացքին, որուն համար կեանքը մեր ուսերուն դրուած պարտադիր բեռ մըն է, որուն տակ կը ճնշուինք ու կը կքինք, մինչև որ մահը գալ մեզ ազատել:

Լաւատեսութիւնը ձևով մը ժխտումն իսկ է ճակատագրապաշտութեան, անոր՝ որ մեր իւրաքանչիւր քայլը ստուերի տակ կ'առնէ, մեր մտածումներուն և գործունէութեան վերահսկիչը կը դառնայ, ճնշելով հոգին և մանաւանդ իմացականութիւնը: Թերևս հոգեբաններ և իմաստասէրներ ուզեն վիճիլ սա խնդրին չուրջ՝ թէ յոռետեսութիւնը ճակատագրապաշտութեան արդիւնք է, թէ հակառակը: Սակայն ինչ որ ալ ըլլայ պատասխանը, ժողովուրդներու պատմութիւնը մեզի կը սորվեցնէ՝ որ մարդ երբ լաւատես է՝ յառաջդիմելու և զարգացումի ատակ է, որովհետեւ իր միտքն ու հոգին կաշկանդուած չեն, այլ ընդհակառակը՝ ազատ թռիչքով մը կը սլանան դէպի անձնաթիւնը անջրպետներ:

Բայց անկախ ճակատագրապաշտութեան ազդեցութենէն, յոռետեսութիւնն ալ, ըստ երևոյթին, մարդուն հետ կը ծնի և կը զարգանայ. ան ևս նկարագրին մաս կը կազմէ և ուղղութիւն կուտայ անհատի մը կեանքին: Այլ այսպիսի անհատ մը կարծէք աշխարհը կը տեսնէ սև ակնոցի մը ընդմէջէն, և ամէն ինչ ստուերոտ

կը դառնայ իրեն համար, մութ, անհամ: Յոսեփին համար դրական երեւոյթ զրեթէ զոյոյթիւն չունի. անոր հոգին զանգատի, բողոքի և ոչ-կամեցողութեան սե թթուով լի է, թթու՝ որ կը կրծէ մարդուն ամբողջ գործարանաւորութիւնը, վերածելու զայն ներքնահայեաց և աշխարհատեաց հիւանդի մը: Հոգեբանական դրութիւններ կրնան յոսեփին մը հոգին նեարդ առ նեարդ քակել, ուսումնասիրել և անհատնում վերլուծումներով բացատրել մարդ մը ամբողջ կրծող այս հիւանդութիւնը. իմաստաւէրներ և արուեստագէտներ կրնան յոսեփինութիւնը երգել և, երբեմն, նոյնիսկ սիրելի դարձնելու փորձը ընել: Բայց իրողութիւնը կը մնայ որ յոսեփինութիւնը համաճարակի մը համադոր աւերներ կը գործէ մարդկութեան մէջ, երկրագունդի չորս կողմը: Ամբողջ սերունդներ աշօթ, երիտասարդ և առույգ, չբացատրուած յուսախարութիւններու իբր հեանանք՝ իրենք զիրենք յոսեփինութեան գիրկը նետած են ու կը նեանեն, փշրելով կեանքի ընդունուած կանոնները և իրենց փառաւորջ հոգիին թոյնը սփռելով ամէն կողմ:

Ինչպէս անհատական, նոյնպէս հաւաքական լաւատեսութիւնը կայ, որ ձևով մը կը դեկլամարէ համայնքներու և հեռաւորար՝ ժողովուրդներու կեանքը: Անոնց հաւաքական գիտակցութիւնը լուսավառող պայծառ լուսարձակն է լաւատեսութիւնը, դանդաղ գիտող և առջև մղող, անոնց կամքը կռանող և ուղղութիւն տուող:

Ժողովուրդներու լաւատեսութիւնը ոչ մէկ կապ ունի անոնց պատմութենէն. չառ մը զժրախտ ժողովուրդներ անխախտ լաւատեսներ են, մինչ համեմատական դարաւոր խաղաղութեան մէջ ապրած ցեղեր ներծին յոսեփինութիւն մը կրնան ունենալ:

Մասնաւորելով մեր խօսքը, կրնանք ապահովութեամբ բռնել որ Հայր իբր անհատ թէ հաւաքականութիւն լաւատես է, ու ասիկա՝ հակառակ իր պատմութեան, որ անհատնում տողանցք մըն է աղէտներու, աւերներու, պոչքարի և մահուան: Այս լաւատեսութեան մեծագոյն փաստն է իբրեւ ժողովուրդ մեր գոյութիւնը: Նոյնքան գեղեցիկ ապացոյց է այն մշակոյթը՝ որ, տառապանքի բովէն անցած ու ստեղծուած, հիմնականօրէն լաւատես է, սրայծառ, աշխարհին ու մարդոց յստակ աչքերով նայող: Այդպէս են մեր ճարտարապետութիւնը, եկեղեցական երաժշտութիւնը, մանրանկարչութիւնը, գրականութիւնը, ժողովրդական բանահիւսութիւնը, երգն ու պարը: Եթէ ԺԹ՝ դարու կէսէն ետքնոր զարգացում ապրող մեր գրականութիւնը յոսեփինութեան իր պահերը ունեցաւ, արդիւնք՝ քաղաքական հեղհեռէ փաթարացող պայմաններու, այլ իր ամբողջութեան մէջ առնուած՝ ան հիանալի փառաբանանք մըն է կեանքի, խորապէս լաւատես արուեստագէտներու կողմէ կրկնուած: Իբրեւ չըջանի մը հոգեբանութեան յայտարար, «Արու Լալա Մահարի»ն նուաճում մըն է, սակայն միաժամանակ բացառութիւն մը: Բացառութիւն է և Պետրոս Դուրեան, անհատական փիլոսոփայ հիանալի երգիչը:

Լաւատեսութիւնն է իմաստաւորած Հայուն առօրեայ կեանքը, և ցեղային նկարագրի նոյն գիծն է որ աշօթ մեղ կ'ապրեցնէ, մղում կու տայ մեղի և յոյսով կը լեցնէ բոլորս:

Ա. Գ.

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

185. ՄԵՐ ԴԱԻԱՆՈՒԹԻՒՆԸ. Հայաստան-
եայց Եկեղեցիին մէկ կամք և մէկ ներդրածու-
թիւն կ'ըսէ Քրիստոսի մէջ, բայց խորշելով
միակամեայց չիւթումէն և դադարումէն, և
ընդունելով Քրիստոսի մէջ միաւորուած եր-
կու զօրութիւններ՝ աստուածութիւնը և
մարդկութիւնը: Այդպէս կ'ըսէ ոչ թէ իբրեւ
նոր վարդապետութիւն մը և առանձին դա-
ւանութիւն մը, այլ իբրեւ Հետեակութիւն
Նեստորի դէմ հաստատուած միմիակ, ամբող-
ջական և վերջնական այն դաւանութեան թէ
Քրիստոս մի է, թէև Աստուած է կատարեալ
և մարդ է կատարեալ, այլ աստուածութիւնը
և մարդկութիւնը իրարու հետ միաւորեալ են
այնքան անցուկ չաղկապումով մը որ Քրիս-
տոսի մէջ իրականապէս երկուք չեն այլևս,
թէպէտև ըստ ինքեան և վերացականապէս
կատարեալ երկուք են: Հետեաբար, մի ան-
ձրն, մի բնութիւն, մի կամք, մի ներդրածու-
թիւն:

Այս եղբակացութիւնը կը ճշմարտութի նաև
իմաստասիրական սա առածով թէ «Ներդր-
ծութիւնք ենթակայիցն են»: ու եթէ Քրիս-
տոսի մէջ մէկ է ենթական, որ անձն ևս կ'ըս-
ուի, ապա ուրեմն մի է և ներդրածութիւնը,
թէպէտև տարբերեալ ըլլան ներդրածութիւն-
ները լրման եղբին կամ ինչ որ նոյնն է ըսել՝
զործին արդիւնքին մէջ, ոչ միայն թիւին և
չափին, այլ նաև տեսակին և բնութեան հա-
մեմատ:

186. ԵՐԿԱԿԱՄԵԱՅՑ ՓԱՍՏԸ. Անոնք որ
երկու կամք կ'ընդունին, սովոր են ստէպ յի-
շեցնել Քրիստոսի խօսքը. «Ոչ իմ կամք այլ
քոյդ լիցի» (Ղուկ. ԻԲ 42). Հօրը կամքը, որ
է աստուածային կամքը, և Քրիստոսի կամ-
քը, որ է մարդկային կամքը: Սակայն եթէ
այդ լինէր խօսքին իմաստը, այն ատեն աւելի

յարմար պիտի ըլլար ըսել Յիսուսի կամքը ու-
րեմն հակառակ էր Աստուծոյ կամքին, որ ան-
տեղի է՝ երկակամեայց իսկ խոստովանու-
թեան համեմատ: Ուստի հարկ է դառնալ
խօսքին ուղիղ առումին, թէ Քրիստոս հոս
ոչ թէ կամքին հակառակութիւնը ցոյց կու-
տայ, այլ՝ աստուածութեան և մարդկու-
թեան համակամութիւնը, զի Քրիստոս որ
երկուքն է, աստուածութենէ և մարդկու-
թենէ, ոչ երկուքինը կ'ուզէ առանձնաբար, և
ոչ երկուքինը կը կատարէ բաժանաբար. այլ
ան կ'ուզէ և կը կատարէ ամբողջաբար ինչ որ
կ'ուզեն և կը կատարեն երկուքը միասնա-
բար: Այդ իմաստը լաւագոյնս կը պարզուի
բաղդատութեամբ Աւետարաններու. զի ուր
որ Ղուկաս կամքը կը յիշէ իբրեւ զօրութիւն,
«Ոչ իմ կամք այլ քոյդ լիցի», Մատթէոս և
Մարկոս աւելի բացայայտ կերպով կամիլը
կը յիշեն իբրեւ զործողութիւն. «Ոչ որպէս ես
կամիմ, այլ որպէս դու» (Մատթ. ԻԶ 39):
«Ոչ որպէս ես կամիմ, այլ որպէս դու կա-
միս» (Մարկ. ԺԳ 36), կամ ըստ լատինակա-
նին՝ «Ոչ զոր ես կամիմ, այլ զոր դու»: Նոյն-
պէս պէտք է մեկնել ուրիշ նմանօրինակ վկա-
յութիւններն ալ, որոնց մասին կը պնդեն եր-
կակամեանները, որպէսզի դադարեալ կամք
ցոյց տան Քրիստոսի մէջ:

187. ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ. Տեղ մը Աւե-
տարանը կ'ըսէ թէ Քրիստոս «ոչ կամէր
յայտնել, և ոչ կարաց ծածկել» (Մարկ. Է
24), ու տկարացող այդ կամքը անշուշտ
մարդկային է, վասնզի աստուածային կամ-
քը, կ'ըսեն, անհնար է որ տպարդին ըլլայ:
Բայց միթէ Ս. Գիրքին մէջ չունի՞նք բազմա-
թիւ վկայութիւններ որոնց մէջ Աստուծոյ
կամքն ու զիտութիւնը վրիպած են իրենց ար-
դիւնքէն, որպէսզի մարդուն ազատութիւնը

ցոյց տրուի և յայտնուի աստուածութեան թէպէտեան կամքը, զի արդարեւ առանց թէպէտեան կամքի հնար չէ մեկնարանել ոչ մարդկութեան խորհուրդը և ոչ ալ բնութեան բնութաքը և բանականութեան զործերը: Եթէ իր արդիւնքէն վրիպած կամքը մարդկային է և ատոր համար նոյնիսկ պիտի բաժան նկատուի աստուածայինէն, այն ատեն աւելի յառաջ պէտք է երթալ, որովհետեւ գործողութիւնը կարողութեան մէջ չի դադրիր, այլ ենթակային կամ անձին կը հասնի. հետեալաւ աստուածային անձնաւորութիւնն իսկ վրիպեալ կը գտնուի իր արդիւնքէն, ու այն ատեն հարկ կ'ըլլայ անձնաւորութեան միութիւնն անգամ ջնջել՝ որպէսզի աստուածութիւնը տկարացած չկարծուի, որ է բոլորովին ուրանալ քրիստոնէութեան խնդիրը:

188. ԶԱՆԱԶԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ. Մարդկայինութեան խորհուրդին վարդապետութիւնն ու հաւատքը, որ իր մէջ երկու հիմնական կէտեր կը պարունակէ — աստուածութեան միաւորութիւնը մարդկութեան հետ մէկ Քրիստոսի մէջ, և մարդկային ազգի փրկութիւնը՝ Քրիստոսի կամաւորական մահումը կատարուած—, առիթ կ'ընծայէ ոչ միայն նախաապեալ խնդիրներուն՝ Քրիստոսի անձին, բնութեան, կամքին և ներգործութեան, այլ և ուրիշ շատ մը մանրամասնեալ խնդիրներու, որոնցմով կ'առատանան մասնաւորաւ Պարոյգական կոչուած լատին վարդապետները: Նպատակ չունինք անշուշտ հետեւի այդ բոլոր ներքութիւններուն. բայց այդ խնդիրներուն մէջ կան որ հին դարերուն աշատ յուզուեցան՝ հիմնական խնդիրներու հետ իրենց ունեցած մերձաւորութեան պատճառաւ, ու կան ալ որոնք պէս պէս պատճառանքներով յառաջ բերուեցան մանաւանդ Քաղկեդոնական մէջերուն մէջ, երբ հարկ եղաւ որ մերիները դէմ դնեն Հռոմէական եկեղեցւոյ պաշտօնականներու իմաստակ հակառակախօսութեան: Այս իսկ պատճառաւ հարկ կը համարինք համառօտիւ դէպք տալ քանի մը ծանօթութիւններ այն հարցերուն մասին, որոնք օտար չեն աստուածաբանական տեսութեանց ընդհանրութենէն:

ցինք յատկութեանց հաղորդութիւնը իրրեւ փաստ միաւորութեան սկզբունքին: Այս խնդիրը կը յուզուի նաև իրրեւ հետեւութիւն նոյն սկզբունքին: Որովհետեւ բաւական չէ միայն ինչ ինչ հաղորդական բացատրութիւններ ունենալ Ս. Գրքէն, այլ պէտք է դիտնալ նաև թէ մինչև ո՞ր պէտք է ընդարձակել դայն, և թէ՞ ո՞ր բացատրութիւնները կարելի է աւելի ապահով կերպով գործածել, և կամ՝ որոնք պէտք չէ կիրարկել խօսքի մէջ: Յատկութեանց հաղորդութեան օրինաւորութիւնը կը հաստատուի նկատորի դէմ՝ Ս. Գրքից հեղինակութեամբ, իսկ նոյն հաղորդութեան շափաւորութիւնը հարկաւոր կ'ըլլայ եւտիքէի դէմ, որպէսզի չփոթումի կարծիք չհետեցուի: Սոյն կարծիքը վերջին ժամանակներուն եկաւ Լուտերականներուն մէջ, որոնք ըսին թէ Քրիստոսի մարդկութեան, իրրեւ յոյ մարդկութեան, կրնան տրուիլ աստուածային ստորոգելիներ, զոր օրինակ՝ ամենակարող և ամսահման բաւ անոր համար, կամ լաւ ևս՝ ամենուրեք և ամենայնի մերկայ, աստուածութեան հետ անքննելի միաւորութեան պատճառաւ:

190. ՈՒՐԻՇ ԽՆԴԻՐՆԵՐ. Դժուարին և նոյնիսկ ձանձրալի է յառաջ բերել տեսակ տեսակ բանաձևները և անուղիղը ուղղափառէն որոշել: Միայն բաւական լինի պինդ բռնել զիստոր կանոնը՝ թէ որովհետեւ միաւորութիւնը իրականապէս կ'ընդունինք Քրիստոսի մէջ և ոչ վերացականապէս բնութեանց մէջ ըստ ինքեան, ուրեմն և օրէն է որ յատկութեանց հաղորդութիւնը Քրիստոսի համար գործածուի թանձրացեալ բանաձևներով, և ոչ թէ իւրաքանչիւր բնութեան վրայ վերացական առումով. բայց գիտենք նաև և պէտք է գիտել տալ թէ Ս. Հայրերու գրականութեան մէջ կան ինչ ինչ ծանրագոյն բացատրութիւններ, որոնք այս կանոններուն դէմ կը կարծին. բայց առաջին Հայրերը ոչ միշտ և ոչ ամէն բանի մէջ կրնային և կարողացան գիտական ու վարդապետական ճշգրտանութիւն դնել իրենց խօսքերուն մէջ: Այդ ճշգրտանութիւնը կարեւոր էր և է հակառակողներու դէմ խօսած ատեն մանաւանդ և գիտնօրէն վարդապետական բացատրութիւններու մէջ: Բայց երբ հաւատացեալներու է

189. ԽՆԴԻՐՔ ԶԱՏԿՈՒԹԵԱՆՅ. Յիշե-

որ կը խօսուի, և նպատակը աւելի բարոյական է քան դաւանական, և տնօրինական խորհուրդները կը բացատրուին վարույց ուղղութեան ու ընթացից կանոնաւորման համար, չափազանցեալ խօսքերը և առատարանեալ բացատրութիւնները ոչ միայն չեն զայլթափեցներ, այլև կը ծառայեն արթնցնելու ժողովուրդին թմրած միտքը:

191. ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՄԱՐՄԻՆԸ. Քրիստոսի մարմնին ամենուրեքութեան մասին խնդիր կը ծագի Քրիստոսի մարմնով յարութեան վարդապետութենէն, և նոյն մարմնով համարաձայն լինելու և վերստին նոյն մարմնով պայտեան հաւատքէն: Ի՞նչ պէտք է ուրեմն բանք մարդացեալ Քրիստոսի համար կամ աւոր մարմնին մասին: Եթէ ան աստուածայինին հետ է, ուրեմն և ամենուրեք է. իսկ եթէ սահմանի մը մէջ է, ո՞րն է այն տեղը ուր կը գտնուի Քրիստոս: Բայց համարձման խնդիրը բնաւ չի փոխեր վարդապետութեան իսկական կէտերը: Որովհետեւ երբ կ'ըսենք թէ Քրիստոս կատարեց տնօրինականները Պաղեստինի մէջ, չե՞նք կրնար ըսել թէ աւորն աշխարհի ուրիշ կողմերն ալ կատարուեցան: այսպէս նաև Համբարձումէն վերջի համար: Թէև ստոյգը մեզմէ ծածկուած կը մնայ, սակայն գործածուած բառերը՝ Շօր աւակողմը, վերին երկնից եայն, խորհրդական իմաստ մը ունին և ոչ թէ նիւթական. իսկ ծածկուած բաներուն մասին առատարանելը անօգուտ է, զի այդ կերպով երբեք հրնար չըլլար պատուել խորհուրդներուն վարագոյրը:

192. ԱՍՏՈՒԱԾԱՄԻՆ ԿՈԶՈՒՄԸ. Ս. Կրիստ Մարիամի յատկացուած Աստուածածին կոչումը յառաջ կու գայ նոյն յատկութեան հագորդութենէն, և մին է զլիաւոր Եփեսոսեան դաւանութիւններէն՝ ընդդէմ Նեստորի, ընդհանրական Եկեղեցւոյ հնաւանդ սովորութեամբ նուիրապործուած: Այդ կոչումը Ս. Գրքին մէջ ոչ մէկ տեղ կայ, այլ ուղղակի կը հետեի «Որ ծնանելոցն է ի քէն՝ սուրբ է և Որդի Աստուծոյ կոչեացի» (Ղուկ. Ա 35) և «Առաքեաց Աստուած զՈրդին իւր՝ որ եղև ի կնոջ» (Գաղատ. Դ 4) խօսքերէն: Այս կոչումէն պէտք չէ հետեցնենք թէ Մարիամ

Աստուածութիւնը ծնաւ, այլ թէ Մարիամ ծնաւ մարդացեալ Աստուածը. սոյն տիեզերահռչակեալ կոչումը բաւական է ցոյց տալու համար ի Քրիստոս միաւորեալ միութեան զրութիւնը՝ ընդդէմ երկարնակ և բաժանեալ միութեան:

193. ՏՆՕՐԻՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ. Քրիստոսի յղութեան և ծննդեան մէջ, Ս. Հոգիէն կուսածին յղութիւնը անպատշաճ է իմանալ իրր մասնակցութիւն յղութեանց սովորական պայմաններուն, այլ միշտ իրր արտայայտութիւն գերբնական հրաշալիաց կոյսին յրգացման: Իսկ ծնունդն ալ նոյնպէս կուսածին եղաւ առանց բնական պայմաններու, առանց երկունքի, առանց եղծման կուսութեան, ինչպէս կ'երգէ Եկեղեցին. «Երիս խորհուրդս ստեղծաւ ի քեզ տեսանի՝ Աստուածածին. յղութիւն տնտրեմական, ծնունդ անարատ, կուսութիւն՝ յետ ծննդեան մնալով անապական» (ՄԼԺ. ԴԶ):

194. ԳՈՐԾՔ ՔՐԻՍՏՈՍԻ. Քրիստոսի կեանքին բովանդակ գործերը մարդկային կեանքի գործերուն կերպն ու ընթացքը ունէին. ան կ'աճէր հասակաւ, կը զարգանար ի մատուցեամբ, կ'առաւելոյր շնորհօք և հրամարիտ մարդկութեան պայմանները կը լրացնէր, վասնզի առած էր ամէն ինչ որ կայ մարդուն մէջ: Այս բոլոր գործողութիւնները յայտնի են Աւետարաններուն մէջ: Չարաբանքներուն մէջ և խաչին վրայ իսկութեամբ և ճշմարտութեամբ ցաւոյն էր նոյնինքն մարդացեալ Աստուածը և ոչ թէ մարդը՝ Աստուծէ բաժանարար. մահուան մէջ ո՛չ մարդեղութեան խորհուրդը կը զաղբէր և ոչ ալ իսկութեան կէտը կը խանդարուէր, այլ մարդկութեան սովորական գործողութիւններէն մին կը լրանար, ոչ մէկ կերպով տարբեր՝ բովանդակ կեանքին մէջ կատարուած միւս ամէն գործերէն: Միայն թէ մահը աւելի անդին՝ աշխիւն իր հետեանքներուն չէր անցներ, և մարմինին իսկ ապականութիւն տեսնել չէր պատահեր:

195. ՓՐԿԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ. Փրկադործութեան խորհուրդը, որ նպատակըն է մարդեղութեան բովանդակ տնօրինու-

թեանց, նոյնպէս միաւորեալ գոյութեան կը պատկանի, որովհետեւ լսկ մարդուն արդիւնքը չէր կրնար արժանանալ այդ գերազանց արդիւնաւորութեան, և ոչ ալ ստատաժային բնութիւնը ինքն յինքեան կրնար լրացնել արդիւնաւորութեան պահանջները:

Փրկագործութեան նպատակը յստակօրէն կը բացատրուի սա խօսքին մէջ. «Եկն Որդի մարդոյ կեցուցանել զկորուսեալն» (Մատթ. ԺԸ 11). կորուսած էր մարդը առաջնաստեղծ նախաձոր մեղքով ու մահացած՝ հոգեով: Կորուստէն՝ զիւտը, և մահէն՝ կեանքը խակապէս փրկութիւն պիտի լինէր: Հարկ է ուրեմն վերցնել թէ՛ մեղքը և թէ՛ մեղքին արդիւնքը, քննելով շարիքը որուն մէջ մարդը ինկաւ, և պարզեցնելով բարիքը՝ որմէ զրկուեցաւ: Ահա՛ փրկագործութիւնը:

196. ՓՐԿԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ. Իսկ այդ մեծ նպատակը իրագործելու համար հարկ էր նախ զինք վճարել, և ապա անոր արդիւնքը իւրաքանչիւրին պատշաճեցնել: Վճարուելիք զինք հատուցման գործ մը պէտք էր ըլլար և միանկամայն արժանաւորութեան. իսկ իւրաքանչիւրին պատշաճեցնելը ոչ այլ ինչ կրնար ըլլալ եթէ ոչ անձնիւրին անհատաբար և իրօք մասնակցիլը բնականութիւնը հորհուածին: Եւ որպէսզի այդ իրականացուէր, հարկ էր որ լուսաւորուէին միտքերը և շարժէին կամքերը: Իսկ միտքը կը լուսաւորուի վարդապետութեամբ, և կամքը կը շարժի օրէնքներով:

Օրէնքը կը կազմէ վիճակի կամ գրութեան մասնաւոր պայման մը, որ է ուխտ, կամ կրտակ, կամ եկեղեցի, ուր մտնելով՝ մարդ վարդապետութիւն և օրէնք կը գտնէ. կ'ընդունի վարդապետութիւնը հաւատքով, և օրէնքը՝ մկրտութեամբ և հաւատքով. մարդ մկրտութեամբ կ'ընդունի ձեռքը. «Որ հաւատասցէ և մկրտեսցի՝ կեցցէ» (Մարկ. ԺԶ 16):

197. ԳՈՐԾԸ ԵՒ ԳՈՐԾՈՂԸ. Այսպէս կը հասկցուի փրկութիւնը գործին մէջ, իսկ գործողին մէջ՝ կը պահանջէ այն կերպերը որոնք ի ղէպ կու գան յիշեալ գործերուն կատարման: Մեղքին հատուցումը վճարելը կը պատկանի քահանային որ զոհը կը մատուցա-

նէ. վարդապետութիւնը քարոզելը՝ մարդաբէնեւուն որոնք Աստուծոյ կողմէ պատգամներ կը խօսին. օրէնք հաստատելը՝ օրէնսդիրին կամ թագաւորին որ կը հիմնարկէ թագաւորութիւնը և պետութիւնը, այսինքն օրէնքով ամրացած հասարակութիւնը:

Քրիստոս Փրկիչը ուրեմն պէտք էր որ ըլլար թէ՛ քահանայ, թէ՛ մարդաբէ և թէ՛ թագաւոր, և այս երեք պաշտօններով կանգնէր Աստուծութեան մարդկութեան մէջտեղ, ըլլար իսկապէս «միջնորդ Աստուծոյ և մարդկան» (Ա. Տիմ. Բ 5). ըլլար միջնորդ՝ գործով, իրարու մօտեցնելու երկու հեռացածները. միջնորդ՝ գոյացութեամբ, իր անձին մէջ միաւորելով երկուքին բնութիւնները: Միջնորդին երբեակ պաշտօնները և անոնց իրականութիւնները կը տրուէին և կը տրուին օծութեան նշանակով. օծեալ կը կոչուէր ան որ նշանակին հետ երբեակ իշխանութիւնը կը ստանար. և այս երբեակ իշխանութեանց արտայայտութիւնն էր օծեալ կոչումը, որ է յունարէնով Քրիստոս և երբայեցեղէնով Մեսիա, և որ եղած է իսկական անունը Յիսուսի. և լրումը այս գործին անուանուած է Քրիստոնէութիւն, իսկ այս գործողութեան մասնակցողը՝ Քրիստոնեայ յորջորջուած:

198. ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՏԻՏՂՈՍՆԵՐԸ. Հին և Նոր Կտակարանները յայտնապէս կ'ակնարկեն խոստացեալ Փրկչին և Օծեալին երբեակի պաշտամունքներուն: Դաւիթ կ'ըսէր Օծեալին համար. «Դու ես քահանայ յաւիտեան ըստ կարգին Մեկբոսեղեկի» (Սաղմ. ԺԺ 4): Ու Պօղոս կը մեկնաբանէր. «Ոչ եթէ անձամբ ոք առնու պատիւ, այլ կոչեցեալն յԱստուծոյ՝ որպէս և Ահարոն, նոյնպէս և Քրիստոս ոչ եթէ անձին ինչ չուք եղ լինել քահանայապետ, այլ որ խօսեցան առ նա՝ թէ Որդի իմ ես զու, ես այսօր ծնայ զքեզ, որպէս և ի միսսումն ասէ. Դու ես քահանայ յաւիտեան ըստ կարգին Մեկբոսեղեկի... Քրիստոս եկեալ քահանայապետ հանգեթելոցն բարեաց՝ մեծաւն և կատարելոյն և անձեռագործ խորանաւ, ... իւրով արեամբն եմուտ միանգամ ի սրբութիւնս՝ յաւիտեանական գտեալ զփրկութիւն» (Եբր. Ե 4-6, Թ 11, 12): Մովսէս կը զրէր Օծեալին մասին. «Մարդաբէ յեղբարց քոց իբրեւ զիս յարուսցէ քեզ Տէր Աստ-

ուած քո, նմա լուիջիք» (Բ Օրին. ԺԸ 15) .
Հրեաները կը խոստովանէին Քրիստոսի հա-
մար. «Սա է ճշմարիտ մարդարէն՝ որ զալոց
էր յաշխարհ» (Յովհ. Զ 14) : Դաւիթ կ'երգէ
Օծեալին համար. «Եւ կացի թագաւոր ի նը-
մանէ, ի վերայ Սիոնի լեւրին սրբայ նորա...
Խնդրեալ յինէն և տաց քեզ զհեթանոսս ի ժա-
ռանդութիւն, և իշխանութիւն քեզ զամենայն
ծագս երկրի» (Սաղմ. Բ 6-8) . ու Քրիստոս
ինքնին կը հաստատէր զայդ, ըսելով. «Բայց
այդ թագաւորութիւնն իմ չէ աստի... Դու ա-
սես թէ թագաւոր իցեմ» (Յովհ. ԺԸ 36, 37) :
Ու այդ երեք միջնորդներուն լրումն է որուն
համար Պօղոս կ'ըսէ. «Մի է Աստուած և մի
միջնորդ Աստուծոյ և մարդկան՝ մարդ Յի-
սուս Քրիստոս, որ ետ զանձն փրկանս ընդ ա-
մենեցուն» (Ա Տիմ. Բ 5, 6) : «Եւ վասն այնու-
րիկ նորոյ ուխտիս է միջնորդ» (Եբր. Թ 15) :

199. ՔՐԻՍՏՈՍ ՓՐԿԻՉ. Փափաքելով
փրկագործութեան վրայ ևս խօսիլ, կը բաւա-
կանանանք անոր էական հանգամանքներուն
վրայ Ս. Գիրքէն և մանաւանդ Պօղոսի վար-
դապետութիւններէն կարեւորագոյնները յա-
ռաջ բերելով ստորեւ, և ի բաց կը թողունք
երկրորդական և վիճելի խնդիրները, որոնց
մասին կարելի է զազափար կազմել հետեւե-
լով հիմնական և ստոյգ սկզբունքներուն :

Կ'ըսենք նախ թէ Քրիստոս մեզ փրկեց ի-
րօք և արդեամբք, և ոչ թէ խորհրդարար,
թէ մեղքին իշխանութեան ներքեւ ինկած մար-
դը անիկա դարձուց աստուածային սիրոյ և
յաւիտենական կենաց հաղորդութեան : Հը-
րեշտակը բաւ. «Կոչեացես զանուն նորա Յի-
սուս, զի նա փրկեցէ զժողովուրդ իւր ի մե-
ղաց իւրեանց» (Մատթ. Ա 21) . ու Պօղոս կը
զրէ. «Մինչ թշնամիքն էաք, հաշտեցաք ընդ
Աստուծոյ մահուամբ Որդւոյ նորա» (Հռոմ.
Ե 10) :

200. ՓՐԿՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՆԵՅՈՒՆ. Կ'ըսենք
նաեւ թէ Քրիստոսով կատարուած փրկու-
թիւնը բոլոր մարդոց համար եղաւ, կամ,
ինչ որ նոյնն է, Քրիստոս մեռաւ բոլոր մար-
դոց փրկութեան համար : Պօղոս կը զրէ. «Որ
իւր Որդին ոչ խնայեաց, այլ վասն մեր ամե-
նեցուն մատնեաց զնա» (Հռոմ. Ը 32) . և
զարձեալ. «Որ զամենայն մարդիկ կամի զի
կեցցեն և ի զիտութիւն ճշմարտութեան ե-
կեցցեն... որ ետ զանձն փրկանս ընդ ամենե-
ցուն» (Ա Տիմ. Բ 4, 6) :

201. ՀԱՏՈՒՅՈՒՄՆ ՓՐԿԱՆԱՅ. Մարդուն
սիրոյն համար Քրիստոսով տրուած փրկա-
գործութիւնը կրնար թերեւս ըլլալ Աստուծոյ
կողմէ ձրիատուր շնորհ մը. բայց այդպէս
չեղաւ Աստուծային կամքին անօրինութիւ-
նը, այլ սահմանուած էր այն հատուցումը
զոր մարդ պարտ էր վճարել Աստուծոյ, հա-
տուցում փոխանորդարար՝ յանուն նոյնինքն
մարդուն : Չայդ կը զրէ բացայայտ կերպով
Պետրոս. «Չմեր մեղս իւրով մարմնովն վե-
րացոյց ի խաչափայտն, ... որոյ վիրօքն բը-
ժչկեցայք» (Ա Պետ. Բ 24) : Ասոր մէջ կը
կրկնուի Եսայիի մարգարէութիւնը. «Նա վի-
րաւորեցաւ վասն մեղաց մերոց, և պատժե-
ցաւ վասն մերոյ անօրէնութեան, նորա վիրօ-
քն բժչկեցաք, և Տէր մատնեաց զնա առ մե-
ղս մեր» (Եսայի ԽԳ 5-6) : Պօղոս ևս կը զը-
րէ. «Քրիստոս սիրեաց զմեզ և մատնեաց
զանձն իւր վասն մեր, պատարազ և զենումն
Աստուծոյ ի հոռ անուշից» (Եփես. Ե 2) :
Կարելի է հոս տակաւին կրկնել նախապէս
յառաջ բերուած ուրիշ վկայութիւններ ալ :

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

(Շար. 20)

Ի Ն Ձ Ո Ր Մ Ն Ա Յ Ի Ն Ձ . . .

Ինչ՝ մանկութենէս իմ հոգիիս մէջ մընաց միշտ անգայթ
Որպէս քաղցր յուշ. — քոնիքէն ելլող ծուխն՝ ալիք-ալիք,
Երդիքէն կախուած՝ իմ բարձիս թառող լուսնի ճառագայթ,
Ձէթի նրբագը ու սև սաթի գոյն՝ ունոտ մեր առիք:

Ու մընաց ինծի դեռ յուշ անմոռաց մըրմունջն առուակին,
Ու բարտիներու, գեփիւռի շունչէն, օրօրուն հասակն,
Մընաց իրիկուան աղօթքին կանչող ձայնը կոչնակին,
Հեռուն՝ Առնոսի կատարին իջած արևն ոսկի թագ:

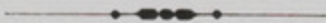
Ու յարդանոցէն՝ մընաց դեռ ինծի բուրմունքը յարդին,
Իր պատերն ի վեր պըլըլուող հասակը բաղեղին նուրբ,
Ակութին վըրայ՝ բոյրը եռացող ոչխարի կաթին...
Գիշերուայ մութին՝ մօքըս աղօթքի մըրմունջները սուրբ:

Ու մընացին դեռ՝ դաշտերը գումրութ արծաթ գօտիով,
Ու գետէն անդին, լեռան լանջերուն՝ ցորենի արտեր,
Ու ծառեր, ծառեր, մորենու թուփեր ու հասկերու ծով՝
Որ սըրտերու պէս մընացին կարօտ, այրի ու անտէր:

Ու խաղընկերներ մընացին ինծի — յուշերուս էն թանկն —
Որոնք տակաւին գիշերուայ մութին՝ մերթ գիս կը կանչեն,
«Արի, շուտ արի, հոլ պիտի խաղանք, արի դաշտ երթանք»,
Ու մութը մէկէն կը ծիածանուի լոյսի մ' հաճանչէն:

Մընաց մանուկ մ'որ գատուեցաւ ինձմէ, քայց գիտեմ նորէն՝
Պիտ' օր մը դառնայ, կը սպասեմ իրեն սիրով հաստատուն.
Պիտի գայ անշուշտ՝ ձեռք մ'երբոր բոլոր լոյսերը մարէ,
Պիտի անպայման գայ բըռնէ ձեռքէս ու գիս տանի տուն:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ



Ք Ա Ռ Ե Ա Կ Ն Ե Ր

Բեկուած, խռովուն, դէմը օրերուն,
Յոյսի, վարանֆի միջև տարուբեր,
Կեցած եմ նորէն, նայուածքս աներեր
Սևեռած մութին՝ իմ շուրջն ու հեռուն...:

Կը բաղխեմ դռներ: Ուշ է, կ'ըսեն, ուշ,
Իջած է իմ շուրջս ա'լ աղջն ու մշուշ,
Օրերուն շտապ, տենդոտ վագֆին դէմ
Թօշնած երազներ դեռ կը փայփայեմ...:

Յից է իմ համբան, քայլերս են կրօտ,
Պայծառ այգաբացն չ'երևիր դեռ մօտ,
Խաւարին մէջ կուռ ես կը խարխափեմ,
Կառչած փէշերուն երազի մ'վսեմ...:

Բայց չունիմ կասկած, մութին հակառակ,
Ոգորումներէս վերջ ամուլ ու սին,
Ա'լ պիտի ծագի աստղը իմ յոյսին,
Խաւարի ծոցէն ինչպէս արեգակն:

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

Երուսաղէմ, 1976

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

Բ.— Ի ՍՈՒՐԲ ԾՆՈՒՆԴՆ ՓՐԿՁԻՆ

Ծնունդ կուսին կատարեալ մարդ, և մայրն կատարեալ, նախ քան թղ-
ծնունդն կատարեալ, և ի ծնանելն կոյս, և յետ ծննդեանն կոյս: Եւ որպէս օ-
տար առաջնորդութեամբ ճանապարհորդեցաք, աւտարքս պաշտելով զօտար
Աստուած, օտարացոյց զմեզ ի պաշտելութենէ: Աւտար աստուծով մերով ծան-
եաք զԱստուած ճշմարիտ: Այնպէս տեսաք իրս օտարս և սքանչելի, Հասանել
խորհրդոց այսմ օտար ոչ կարացաք, և միայն փառաւորելով ասացաք. փառք
ի բարձունս Աստուծոյ, որ կամեցաւ զործել այդպիսի խորհուրդ, օտար և ըս-
քանչելի, յերկրի՝ որ զխաղաղութեան շնորհք պարգեւեաց:

Յ Ո Ր Դ Ո Ր Ա Կ

Եկայք և մեք քրիստոսասէր սիրելիք, ի տօնս Քրիստոսի Որդւոյն Աս-
տուծոյ վայելեացուք, և ի միտ առցուք զձայնն դայն ասելով. Բնակեցայ ի նո-
սա և շրջեցայ ընդ նոսա, և դայն որ ասէ զուք էք տաճար Աստուծոյ և զիմա-
մարտեացուք և մեք ընդ աստուածամարտ Հրէայն, և խցցուք զրեւանս նոցա,
և ուրախացուք ընդ անբաւ և ընդ անվատնելի բարութիւնս մեր, և զմարմնաց-
եալ բանն Աստուած մեծապէս փառաւորեացուք, և մարմնացելոյն ընդդէմ իրբի
Աստուծոյ՝ ընդ աստղն ընթացուք, ընդ մոզուցն երկրպագեացուք, ընդ հո-
վիւն բարերանեացուք, ընդ երկնայինն օրհնարանեացուք, և ասացուք՝
փառք ի բարձունս Աստուծոյ, զի արարօղն երկնից և երկրի, Հաճեցաւ յարա-
բաժնոց ձեռաց իւրոց մարդ լինել, զի երկրի խաղաղութիւն շնորհէ ի մարդիկ
ընակել, և ազատել ի դառնութենէ անիծիցն Ադամայ:

Աւրհնեացուք զնա, որ առաքեաց զորդին իւր միաժին վասն մեր անար-
ժանիցս, և առաքեալն Հարթ և Հաւասար առաքողին, բարերանեացուք զբարե-
զործն, զի որպէս ի ձեռն կնոջն ամաւ ծառայութիւն և մահ և պատերազմ յաշ-
խարհս, նոյնպէս և ի ձեռն կնոջ պարգեւեցաւ ազատութիւն կենդանութեան, և
խաղաղութիւն աշխարհիս, որ վասն մեր մեղաւորացս խոնարհեցաւ, զի բարձ-
րացուցէ զխոնարհս յազրեաց, փառաբանեացուք զնա՝ որ փառաւորեաց զզոր-
ծրս ձեռաց իւրոց, ի մէջ հրեշտակաց իւրոց. զոհացուք զնմանէ զի փարատեա-
ցուք ի տանջանաց զժողոց վասն մեծի փառաց նորա, և ընդ օրհնելն զնա և ա-
սել, օրհնեալ է Աստուած, Տէր Թաղաւոր երկնաւոր, Աստուած Հայր ամենա-
կալ, որ այնքան սիրեաց զմեզ մինչև և ետ զորդին իւր միաժին զՅիսուս Քրիս-
տոս վասն մեր:

Աւրհնեացուք զՀոգին Սուրբ էակից Հօր, որ եղև հովանի ի վերայ ա-
րարածոց իւրոց:

Աւրհնեալ Տէր Աստուած դառնն Աստուծոյ որդի Հօր, դառն Աստու-
ծոյ ընդ մարմնոյն խոնարհութեան, և որդի Հօր, որ ծնեալ նախ քան զյաւիտե-
անս ի Հօրէ առանց մօր, որ երարձ զմեզս աշխարհի, այսինքն է զԱդամայն,
և ողորմեցաւ. և զու նոյն ինքն բարձեր զմեզս ամենեցուն մեր, և ընկալ զա-
ղաչանս մեր, որ նստիս ընդ աջմէ Հօր, և եղեր ողորմած ի վերայ ամենեցուն,
որ ես միայն Սուրբ, զու միայն Տէր Յիսուս Քրիստոս ի փառս Աստուծոյ Հօր
ամէն:

Աւրհնեալ է Աստուած՝ և զօրհանապազ օրհնեցուք զնա, և բարերա-
նեցուք զանուն նորա սուրբ յաւիտեան և յաւիտեանս յաւիտենից, որ արժանի
արար զմեզ պահել առանց մեղաց, որպէս և արժանի արարեր զմեզ առնուլ բղ-
կերպարանս մեր և արարեր զմեզ արժանի հաղորդել յանարատ մարմնոյ և յա-
րենէ քումմէ :

Աւրհնեալ է Տէր Աստուած հարցն մերոց, գովեալ և փառաւորեալ ա-
նուն քո յաւիտեան :

Աւրհնեալ է Տէր, որ ուսոյց մեզ զարդարութիւն և հաստատեալ է ի
մեզ զճշմարտութիւն իւր, և լուսաւորեալ զմեզ առաւելապէս լուսովն իւրով :

Աւրհնեալ է Աստուած, որ եղև մեզ ապաւէն ազգէ յազգ, և ի նա յու-
սացաք, զի ողորմեացի մեզ, և բժշկեցէ զանձինս մեր ի յանցանաց մերոց, և
յապականութենէ ախտից, քանզի յոյժ մեղաք և նա զբթացաւ ի մեզ, և մեք ա-
պաստան եղաք ի նա, և նա՝ մարդասիրապէս խնայելով զմեզ ուսուցանէ զմեզ
առնուլ զկամս իւր, զի նա է Աստուած մեր և ի նմանէ բղխեցէ մեզ ազրիւր
կենդանութեան, որ սրբեցէ զմեզ յազտեղութենէ և մաքրագոյն զործեցէ լի-
նել օթեանս Հոգւոյն Սրբոյ :

Աւրհնեալ Տէր Աստուած լոյս անմատոյց, զի լուսով նորա տեսցուք բղ-
լոյսն աներկիւյ, և ծագեցաւ արեղակն ի բարձանց՝ լուսաւորելով զնստեալքն ի
խաւարի և ի ստուերս մահու : Եւ մեզ այսօր ուրախացելոցս, որք ճանաչեցաք
զնա, առաւելապէս ողորմութիւն նորա ծագեցաւ առ մեզ, և ոչ եթէ շնչաւոր
զոյցեալքս և երկրաւորքս, այլ և անշունչ տարերքն և երկնաւորքն, ճանաչե-
ցին զնա, և սպասաւորեցին նմա այսօր, երկինք աստեղքն, աստղն մոռօզն,
մոռքն քնծայիւքն, երկիր այրիւն, անապատն Մարմին, նիւթք խոնձարրան,
Յովսէփ սպասաւորութեամբն, մեք Մարիամաւ՝ մարրն իւրով, հրեշտակք
զօր(հն)ութիւնք երկնաւորաց՝ օրհնութեամբն, հովիւքն սրանչելեօքն, զոր լը-
ւան ի զօրաց երկնաւորաց ասել՝ փառք ի բարձունս Աստուծոյ՝ յերկիր խաղա-
ղութիւն, ի մարդիկ հաշտութիւն. զի վերացաւ յերկրէ սուղ և տրտմութիւն,
ջախջախեցաւ զլուխ վիշապին, որ մահարեր թունիւք իւրովք ած զմահ յաշ-
խարհս :

Այսօր լուացաւ թոյնքն մահարեր երգարանին, հրապուրող պատերազ-
մօղ թշնամւոյն, և շլացաւ մահարեր խայթոցք նորա, վերացաւ ճենճերք զո-
հիցն, զի ընդ պատարագս և ընդ զոհս ոչ հաճեցաւ, փասն այնորիկ մարմին
հաստատեաց այսօր ինքնէ, զոր այսօր զգենուլ հաճեցաւ, որով շինեալ բազինք
բազմաստուածոցն կործանեցան, և հիմնեցաւ կաթողիկէ առաքելական եկեղե-
ցի, և քարոզեցաւ մի աստուածութիւն, երեք անձնաւորութիւն, երեքսրբեան
և մի իշխանութիւն, տէրութիւն, որ բաժանի անբաժանաբար և միաւորի որոշ-
մամբ, և միաւորութիւնն ոչ ճանաչէ զխառնակութիւն :

Եւ բաժանմամբն՝ միաւորութեամբ փառաբանի և երկրպագի, որ Հօր
հաճութեամբ Որդի մարմնաւ հաճեցաւ, Հոգին Սուրբ եկեալ և զօրութիւն
բարձրելոյն եղեալ հովանի, և բանն մարմին եղեալ և բնակեաց ի մեզ : Նմա եր-
կրպագեցուք և փառաւորեցուք, զի նմա վայելէն փառք, պատիւ և երկրպա-
ղութիւն, հանդերձ Հարբ բարերարաւ, և Հոգւոյն Սրբոյ՝ կենդանաբարի և
փառակցի, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից ամէն :

Գ.— Ի ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ ՏԵԱՌՆ ԵՒ
Ի Ս. ԵՒ Ի ԼՈՒՍԱՌՈՐ ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆՆ(*)

Երանելոյն Թէոփիլեայ, ասացեալ ի Յայտնութիւն Տեառն
և ի Սուրբ և ի լուսաւոր Մկրտութիւնն:

Պայծառացեալ տօնին երէկի, պայծառապէս լուսաւորեցաք, ով տօ-
նաւորք փառաւոր տօնից, և դարձեալ զուարճացաք այսօր լուսովն անմատոյց,
որ ծաղկեալ մեզ ի ջուրսն Յորդանանու, և լուսաւորեալքս քրիստոսեան մկր-
տութեամբ, փառաւորեցաք յոյժ, վասն զի զօր երէկ Բեթղաւէմ եցոյց յայրին՝
զորդին Աստուծոյ ի կնիջն որդի մարդոյ լիեալ, այսօր Նեփթաղիմ ցուցանէ
զորդիս մարդկան բարձրագոյն փառօք ի Յորդանանէ՝ որդիս Աստուծոյ լիեալ:
Եւայ ախորժելով Հեշտացոյց զունկ, և լսելով խրատուն սատանայի, եկեր ի
պտղոյն որոյ յուտեն ունէր զցանկութիւն Աստուած լինելոյն և Աստուած
(դ)ձնանկոյն, որոյ զկնի աշմ յղացաւ տրամութեամբ, և ծնաւ ցաւով, աճ-
եաց անէժքն սպանմամբն, ծաղկեաց փշարերութիւնն մեղօքն, մուծաւ ի յան-
ցանաց անտի և մահն յաշխարհ, որով սփռեալ առհասարակ տարածեցաւ սուղն:

Եւ արձակէր մարդկութեանս ազգ վտակս արտասուաց, մինչև կամաւ
Հօր և Հաճութեամբ Հոգւոյն, զուստր նորա Սրբուհին Մարիամ յղացաւ ի Հոգ-
ւոյն Սրբոյ, (յ)աւետեալ Հրեշտակապետէն ընդ ականջն, և որում մայր նորա
ցանկացաւ և ոչ եհաս, ինքն արժանաւորեցաւ մայր լինել Աստուծոյ, և յինքն
ամփոփելով զԱստուածութեանն Հօր՝ ծնաւ զուրախութիւն աշխարհի, որ կի-
զելով անյայտ արար զծաղիկս անօրէնութեանն փրչոց, բուսաւ յանհրաժ ան-
դաստանի բոյն երկաջով, և անդուստ յայտ եկեալ արդիւնացաւ մեղ Հատ մի
պարարտ, որում աշխարհ ամենայն ոչ բաւէ լինել կալ առ ի տանել զհացն յերկ-
նուստ, որ կեանս է կերողացն, և զամենայն Հաւատացեալքս կերակրելով Հատն
այն ոչ Հատանիցի:

Եւայ, յանդէպ ժամու ձգելով ի փայտն զձեռսն, կթեաց զապականու-
թիւն, և ընկալաւ ճաշակմամբն՝ փոխանակ լուսոյն շնորհաց՝ ըզգաղիրն մեր-
կութիւն, որ ածեալ Հասանէր զմեզ՝ քրտամ[ր]ք երեսաց ուտել զհացս: Իսկ
զուստր նորին, ի մէջ փշարերութեան օրինացն, յամլացեալ որովայնէ, փոխա-
նակ պտղով մեղ որթ ծաղկեցաւ, որոյ բարունակն Հասանօղ յերկին, և ի մէջ
Հրէիցն, որք սառուցեալ էին անհաւատութեան ձմերամբ՝ բարձեալ ունէր ող-
կոյղ մի Հասուն, որոյ Հնձան պատրաստեցաւ փայտն զիտութեան և ծառն անի-
ծից, և տէղ նիզակին բաշխօղ արեանն, ի կողէ կենաց պտղոյ փոխանակ մամ-
լոց, Հոսելով առանց ճմլելոյ, ազգի մարդկան զգինին ուրախութեան, յորմէ
արբեալքն և զմայելալքն զմահ մի տեսցեն յաւիտեան:

Եւայ յետ յանցանացն և անիծիցն ծնընդեանն երկրորդ ծնունդ զՀարէլ
ծնաւ, զմատուցիչն Աստուծոյ պատարագ ընդունելի, և անդէն՝ որ զործել ետ
Հօրն զառաջին յանցանսն՝ արկանէր ի խորհուրդս Կայենի զչարութեան մա-
խանսն, որով սպանանել ետ զմատուցիչն Աստուծոյ զառանցն անարատ՝ և զը-
նել որպէս զառն պատարագ ընդունելի: Եւ զուստր նորին օրինորդ Կոյնն Սր-
բա Մարիամ, ծնաւ անմեղութեամբ զորդին Աստուծոյ՝ զգառնն անարատ, և շնե-
լով զառնն պատարագ ընդունելի, զբարձօղն անիծից, որ ընդունօղն էր պա-
տարագացն Հարելի, յորոյ վերայ յօրինաց անտի յարեաւ նախանձ չար, առ ի
սպանանել զգառնն Աստուծոյ, (ով) [որ?] արեամբն քուիչ է աշխարհի:

Որոյ զաւուրս ամացն երեսնից անմեղութեան և Հեղութեան վարելով

(*) Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 154Ա (Էջ ՃՀԳ-ՃՁԴ)=Բ

չաւօղ, զոր վասն ինքեան գառաջնոցն խօսս, և զգրեալուն ի դլուխ հան ելից, և այնպէս ի Գալիլէոյ Հեթանոսաց կատարմանցն տմաց երեսնից, ընդ այլ ժողովուրդսն ի մկրտութիւն զայ ի նոյնում աւուր, յորում ծնաւ ի կուսէն, ակնարկելով յառաջնթացն և զինուորն՝ ետես ի գալն ի Հեռաստանէ անապատացին՝ զերկնաւոր թաղաւորն, երկրաւոր Հրեշտակն, զերկնաւորաց զոյացոցանօղն, մար[ա]խակեր մարդարէն, զհացն երկնային, ամլածին Հօտապետն, ըզգառնն կուսածին, մեծագոյն մարդարէն՝ զլլոււմն մարդարէիցն, որդին մարգարէի՝ զչնորհօղն մարդարէութեան, ծնեալն ի ծերացեալ հօրէ՝ զյառաջ քան զարուսեակ ծնեալ անսկզբնութեամբ՝ յանձերանալին Հօրէ, պատրաստողն ճանապարհին Տեառն, զՏէրն և զԱստուածն զալով ի Յորդանան, Հանդերձօղն չաւղացն, զիջեալն անդիտելի ճանապարհաւ յերկիր, արուսեակն (զ)արեղականն ճրագն վախճանաւոր, զաննուաղ յոյսն, արարածն՝ զարարօղն, ստեղծուածն զստեղծօղն, անօթն՝ զբրուտն, ապականացու, զանապականն, մահկանացուն, զանմահն, որդի ամլոյն Եդիսարեթի, զորդին Աստուծոյ զծնունդն Մարիամ Կուսի:

Յուցանէր մատամբն զբաջ փրկօղն և զհովիւն Երկնաւոր՝ Հօտիցն երկնաւորաց, և ասէ՝ ահաւասիկ Քրիստոս զառնն Աստուծոյ, որ բառնայ զմեզս աշխարհի: Գառնն սոսաց քնա, զորոյ օրինակն Աբրահամ ի բարձուէ ոչխար տեսեալ, և Եսայի որոջ և ոչխար ասացեալ, զորոյ օրն ցանկութիւն ունէր տեսանել Աբրահամ, և ի տեսնելն՝ ուրախ եղև, որոյ արիւնն՝ արիւն փրկեալ, և զինի այժմ անարատ և արատաւոր զառնին՝ արիւն յաստուածառան Հարուածոց ըզՅակոբեան տօշմն ապրեցուցեալ, և ի փառասունեան ծառայութենէ, զհարսն ազատ արարեալ: Այլ ճշմարիտ զառնն Աստուծոյ աս է, որ զնելով յանրանից մրսուր, երկիր եղև խաղաղութիւն, որ և Հովուացն Հրեշտակն ծայնէին, և այժմ զայ ի Յորդանան խոնարհութեամբ, և որպէս զառնն հեղական զնացիւք և մարդկարար զիջմամբ ի Հօրէ անհայր որդին:

Ահա որդին Յովսեփայ, զոր զեքն խոստովանէին որդի Աստուծոյ, որոյ զալովս Յորդանան՝ սասանի ահա վերինք և ներքինք որոյ երկինք աթոռ են, ի հեռիտոս անկեալ ճանապարհաւ զայր: Յորոյ զէմս ոչ կարէր նկատել Միքայէլ, քան զՅովհաննէս նուաստ երեւէր, յորմէ ի տեսանելն սարսափէր Գաբրիէլ, որ զՊաքարիայն ինքեան խոնարհ կերպարանիւր, և զայնոսիկ տեսանելով արարածոց վերնոց, և եղևոց ստորնայնոց: Յուդայի՝ Չարօղոն ծայնէր, Բեթղահէմի՝ Նեփթաղիմ, անապատն՝ ի Յորդանան և առ հասարակ զծիշ բարձեալ իրերաց ծանուցանէին:

Ահա արարօղն մեր՝ յիւրքս զայ յարարածս, որոյ երկինք արարալծ է ձեռաց նորա, ահա զեանն Աստուծոյ զայ ընդ անապատն, որ է աղբիւր կենաց, զի ըզխեսցէ ի Յորդանան, և հուր վառեալ այրեսցէ ի մէջ ջրոյն զսերմանօղն փշոց, զոր տեսանելով Յովհաննու զալով ի Յորդանան, որոյ հայրն զպաշտօնեայ նորա տեսեալ երկիւղիւ ըմբռնեցաւ, այլ անդ՝ առ մարդարէն, և ծառայն ծառայակից, իսկ առ որդի նորա՝ արարօղն Հրեշտակաց և մարդկան, և անդ՝ զդոդման հարեալ, երկնէր ի ստեղծողէն՝ ասելով. Գիտեմ հաւաստի՝ թէ ո՞ր ես, կամ ուստի՞, կամ յի՞նչ եկիր: Զի թէ յառաջագոյն յարդանդին զուրով, ծանեայ զքեզ յորովայն կուսին, արարօղ մարդկան, այժմ զիա՞րդ ոչ ճանաչեցից՝ որ յայտ յանդիման տեսանեմ զսահմանս մարդարէիցն, զլլոււմն մարդարէութեան նոցին, և որոյ չկարացի Հանդուրժել ծածկեալս յորովայնի ամլոյն, լուել բոտ սովորութեան սողմն առելոց, խայտալովն՝ փոխանակ ծայնի առաջիքս, զերկրպագութիւն նշանակեցի: Արդ՝ զիա՞րդ զօրեցից կալ ի սպասաւորութիւն առաջիքս, որ հասեալս եմ ի ախ հասակի, ի մկրտելն իմ զփողովուրդս

ական ունէի ի քէն մկրտել, փասն որոյ և ժողովրդեանս ասէի թէ՝ ոչ եմ արժանի լուծանել զխրացս կօշկ(ե)աց նորա: Արդ՝ զոր այդպէս խոստովանեցայ առաջի ժողովրդեանս, զիս՝ զգորեցից մկրտութեան քո սպասաւորել, և զիտեմ զի կատարելովն իմ զոր ինչ՝ հրամայես ծառայիս քում՝ փառաւորեսցի անուն իմ, բարձրացի եղջիւր իմ, երանեսցի աջ իմ, այլ զդերիվերայն քան զիմս զօրութիւն ոչ գորեցից գործել:

Եւ ընդէ՞ր խնդրես ի մարդոյ պայդ՝ արարողդ մարդկան, որոյ կարօտի բնութիւն մարդկան ի քէն խնդրելոյ: Եւ զիս՝ զիտեմ անաւորի հպեցի յառանց ախտի սաղմն առեալդ և ծնեալդ, յղացեալս յանցանօք, յոր զանօրէնութիւնս և զմեղս բառնայցես: Ահա՝ երկինք երկնաւորօք, և երկիր՝ երկրաւորօք զիտեն, և ի տեսանէն ամենեքեան ըզհամարձակութիւնս իմ անդոնեացեն, ոչ համարձակեցայ մերձենալ ձեռամբ, յորմէ զուարթունք երկնից ի տեսանէն զողան և սարսեն: Գիտեմ ասէ զխորհուրդ սրտի քոյ, որ քննէ զսիրտս և զերկամօնս, այլ նախ ինձ պարտ է ընուլ զօրէնս հրամանին իմ յոր զքեզ առաքեցից, զի թէ զասացեալսն ի մարդարէից իմոց ի զլուսի հաճելով յցի, զիմն հրաման և բան անտես զիս՝ զարարից. և այժմ թոյլ տուր զոր ևս ընուլ յանձն տոի, ի սպասաւորելն զու մի երկնչիր:

Այդպիսին քո և մայրն իմ տացէ քեզ համարձակութիւն, որ յամուլ արդանդէ որպէս զքեզ ծընեալ: Եւ արդ որպէս հաճեցայ, զի որովայն ամբողջոյն կուսի կուսութեամբ տարաւ զիս ժամանակաւն ինն ամսեան, որով երանեցաւ և մեծն կոչեցաւ աստուածածնութեամբ քան զամենայն կանայս:

Կամ իմ այժմ զի մկրտելով ի քէն, ձեռն ամբողջոյ կուսի մերձեսցի ի զլուսի իմ, որով անուն քո քան զամենայն ծըննդոյ կանանց մեծ հռչակեսցի, ոչ խնդրեմ ի քէն մկրտութեամբս այսու սրբութիւն, այլ զի այս օրէն է, մկրտութեամբս իմով որով ի հօրէ առից զորդութեանն վկայութիւն:

Ամենայն մկրտելոցն որ յիս, քան զառաջին մարդոյն առաւել տաց լուսաւորութիւն, անուն երանութեան և զգեատ արքայութեան առնելով և ժառանգս վերին աշխարհին, որ հրաշապան փայլէ քան զգրախտին զկեանսն, և զառաջինն բնակութիւն: Գիտեմ ասէ, զի ստուգապէս ճանաչես զիս, և որպէս ըզրադումս ոչ տեսանես, զի թէ ամենեքեան, որ տեսին զքեզ էին զաւանել, իրր ծնունդ Յովսեփայ ի Մարիամայ՝ ոչ էին կարծել զիս, և որպէս կարօտ ուտելոյ և ըմպելոյ ի հարսանիսն ոչ էին կոչեալ, որ և թէ զու որպէս զնոսա էիր համարեալ զիս, քան զամենայն ծնունդս կանանց մեծ՝ ոչ էի ցուցեալ ըզքեզ:

Եւ արդ՝ բաւական է ինձ զոր վկայեցեր, չիք պէտս ինձ այլ վկայութեան ի մարդկանէ, քանզի վկայութիւնդ քո ժողովուրդս այս որ աստ են, և բնաւ ազգն քո, ոչ ընդունեցան, թոյլ տուր այժմ զի սոցա ի վերուստ ցուցից վկայութիւն, քանզի վկայութիւնն իմ միշտ անսուտ է, որով ծանուցից դոցա և ամ. աշխարհի, զի իմացին բոսուղապէս վկայութեամբն որ յերկնից՝ թէ ո՞վ իցեմ, կամ ո՞ւմ որդի, քանզի խոնարհելս իմ ի մարդանալ սոցա որ տեսանենս, ոչ տայ ճանաչել զիս, բայց երանի որ ոչն տեսանեն, և հաւատասցեն, ահա ցելեմ զերկինս, իջուցանեմ և զՀոգին Սուրբ, զնա իջուցեալ շնորհեցից հաւատացելոցն յիս, որ հանապազ աստ առ իս է, և ևս անդ ի նմանէ ոչ բաժանեցայ, և շրջելովս յերկրի, ի Հօրէ ոչ մեկնեցայ:

Եւ արդ զալով մարդկաբար ի մկրտութիւն, բանամ զերկինս, զի անդուստ ձայն Հօր, և իջունն Հոգւոյն, զկատարեալ մարմին, բնութեամբ Որդի Հօր, և Հոգւոյն համափառ ցուցանիցեմ: Յայսպիսի յերկարելով ի բանս, ոչ զիտէր Յովհաննէս եթէ անդ է թշնամին ճշմարտութեան, և սակա այնր ասացեալ ցնա եթէ թոյլ տուր այժմ:

Եւ արդ ասա եթէ զի՞նչ պատճառաւ չըջէր նա զկնի Քրիստոսի : Լուր աղաչեմ սովորութիւն աշտոյն, զի յորժամ նոր իրաւ և զործաւ տեսանիցէ եղեալ՝ չնեւրէ, այլ վաղվաղակի անդ հասանիցէ նա, ըստ չարութեան սովորութեան իւրում : Իբրեւ ետես զՅովհաննէս, զի մկրտելով զառ ինքն զիմեալսն ամ : ապաշխարեալ արհող էր, և համարձակութեամբ ձայնէր յամբոյն ասելով : Ապաշխարեցէք, զի մերձեալ է արքայութիւն Աստուծոյ : ասէ զոր ինչ լսեմաւ այժմ, ոչ զիտեմ : Եւ ուսաի՞ ունի սա զհամարձակութիւնս զայս, և զառաջին մարդն որ առանց տխտի ստեղծաւ ձեռամբն Աստուծոյ, խրատու մեղացն ի դրախտէ անտի արտաքս ընդեցի, և զանախտն ինձ հրնազանդելով, տխտաւոր զործեցի, և նա վասն ի՞նչ պատճառի ապաշխարութիւն քարոզէ իմոցն, որքանեաց մեղաց, և անբաւ սպանութեանց, և հեղմանց արդարոց արեանց, ապաշխարութեամբ քաւութիւն ցուցանէ ժողովրդեանս այսմ, որ զՄովսէս քարկոծ առնէին, զԵսայի սողոցէին, զԵրեմիաս ի տիղմ արկանէին :

Եւ արդ հնար է յետ աշխարհեաց յանցանաց՝ ապաշխարութիւն քաւութիւն զործեացէ, և վաս ինձ եթէ քարոզութեամբ նորա յերկրաւորաց ոք թողութեան հասցէ : Եւ յայս միայն ոչ զաղարէ, զինքն եւեթ հակառակ ինձ ցուցանելով, այլ և զայլ ոմն մի զալոց ասէ զօրութեամբ ահաւոր, այնքան հօրաւորոյն՝ մինչ զի նա, որ այնպիսի ձայնիւ խոսով զիս, ոչ է արժանի յուժանի ըղխարացս կօշկաց նորա : Յայսպիսիս հեղձամղձուկ լինելով փութահաս լինէր ի Յորդանան, ուր ի հասանելն այնմ պատահեալ՝ զի առաջի զնալով կարապետն, իջանէին ի Յորդանան, և անդէն ի տեսանելն զՅիսուս ջրոցն երկեան, և խորովելով ի խորոց անտի չըջան առեալ փախստեամբ յետս զառնային որձանոցն կուտակք :

Առ որ մարդարէին ձայնեալ բան, զի՞ է քեզ ծով, զո՞ տեսեր և փախեար, կամ զու Յորդանան, զի՞ զարձար անդրէն : ասէ, յերեսաց Տեառն, յերեսաց Աստուծոյ Յակորայ : Եւ ընդէ՞ր ըզգնացս և զփախուստ ջրոց գետոյն՝ ծովու ասէ մարդարէն : Վասնզի ի դառնայն յետս՝ չըջան առնելով ջուրցն, զծովու առ զնմանութիւն : Եւ ընդէ՞ր արդեօք փախստեամբ ուժգին յետս դառնային : Վասնզի զալովն ընդզէմ ի ներքուստ՝ զԱստուած տեսանէին, զոր և մարդարէն կանխաւ զուշակէ, ասելով՝ Տեսին զքեզ ջուրք Աստուած, տեսին զքեզ ջուրք և երկեան, և խորք խորովեցան ի քէն, երկիւղելու մեծաւ :

Անդանոր ապա իջանելով ի ջուրսն առ ի մկրտել զնա, և յուր սիրելի, զեան հոռէր, ժողովուրդքն չըջան առեալ անբաւ քաղմութեամբ չուրջ պատէին, Յովհաննէս ի հասանն կացեալ, Յիսուս ի ջուրսն իջեալ, մկրտէր Յովհաննէս, և ընդունէր զմկրտութիւնն Քրիստոս : Եւ ահա նոյնժամայն եկեալ ձայն յերկնից ի շօրէ ասելով : Դա է Որդի իմ սիրելի, ընդ որ հաճեցայ, զմա յուսրուք : Իջանէր և շօրին իբրեւ զաղանի և զայր ի վերայ նորա :

Արդ սակաւ ինչ և համառօտ բանիւ պարտ է ցուցանել յաղապս աղաւնոյն, և զայթաղութեան հերձուածողացն, որ ի մարմնաւորութիւն Որդւոյ զի շօրին ոչ բնութեամբ աղաւնի ասաց այլ երեմամբ միայն և նմանութեամբ յաղապս տեսողացն տկարութեան : Վասն զի հօգին զօրութեան ոչ զայլոյ իւրք, այլ զշօր(է) և զՈրդւոյ ունի բնութեամբ զնմանութիւն, և վասն զի որ յառաջագոյն հայհոյէին հերձուածողքն, և ցնորեալք եղին ի մարդեղութիւնն Քի, ոչ խոստովանելով հաւատար շօր, և ոչ զԱստուածութիւնն միութեամբ խոսեալ ընդ մարդկութեամբ մարմինս, և ոչ զարձեալ երկցն բնութեանց առ իրարս նմանութիւն : Որոց նախ շօրին Սր. հակառակ, և այնպէս առաջինքն հարք և միջինք, և մեք՝ որ յետոյ վերջինք, զի ի մի երեսն, և ի մի բնութիւնն, ոչ

ճանաչեցաք երկու որդիք, և ոչ երկու բնութիւն, առ հօր և ընդ հօր, յառաջ քան զմարմնանալն՝ մի որդի և միածին:

Եւ զարձեալ յետ մարմնանալոյն, մի որդի, և նոյնպէս միածին, և ոչ եթէ զի յառաջն մի էր՝ յետ մարդեղութեանն զմիաւորութիւնն իւրովն բնութեամբ միայն ճանաչեցաք, անցանելով և եթ ընդ կոյսն և ոչ ինչ առնելով ի նմանէ. ալ զմի բնութիւնն՝ յերկուց հաստատեցաք: Զի խոնարհելով բնութիւն աստուածութեանն՝ յինքն զբնութիւն մարդկութեանն, և բնութեամբ բոլորովն բանին ցուցաւ ի կերպ մարդկային մարմնոյս: Վասն զի այնք կամաւ Աստուած մարդ լիեալ, զի առնովն զմերս մարմին՝ Աստուած արտայլէ: Խոնարհութեան կրիքն բանին համարիւր, զի մարդ եղև, և սքանչելեացն զործք՝ մարմնոյն, զի Աստուած է. և զյասօր տեսաք, և եկեալ ասէ ձայն յերկնից, եթէ դա՛ Որդի իմ սիրելի: Ոմանք ի հրէից անտի ի կարծիս անկանէին եթէ վասն Յովհաննու է ձայնն, մինչև Հոգին նմանութեամբ աղանդոյ ի վերայ Յի. իջանէր: Որով իմացեալ ստուգիւ, զի ուր Հոգին էջ, բարբառ ձայնին նմա էր: Եւ զի՞նչ բարբառէ, դա՛ ի ասէ, Որդի իմ սիրելի, զմա լուարուք:

Եւ զի՞նչ ասիցէ զի լուիցուք, ես և Հայր իմ մի եմք, և թէ Հայր յիս, և ես ի Հայր, և որ ետես զիս՝ ետես Հայր. և եթէ զամենայն զոր ունի Հայր՝ իմ է, և իմն Հօր, և եթէ որպէս Հայր Աստուած է ճշմարիտ, նոյնպէս և առաքեալն ի նմանէ Յս. Քս., զի որպէս Հայր յարուցանէ զմեռեալս և կենդանի առնէ: Լուր դու, չարահնարդ Արիօս, և առաջին զտակդ ամպարչտութեան, վասն զի Հայր ձայնին ուր ասէ՝ դայ է Որդի իմ սիրելի, յամօթ արարեալ ամաչեցոյց զքեզ, վասն զի Որդի է, ոչ արարած, ալ համապատիւ, և արարչակից նմին:

Ստուգեա և դու, ով հողէմարտ, զի ուր Որդի և Հայր զուգապատիւք ցուցանին իրերաց վկայութեամբ՝ անդ և Հոգւոյն իջումն, և միութիւն Երրորդութեանն: Իսկ դու, ով նկատոր, մի թէ ձայնին Յովհաննու ասէր ահա պառն Աստուծոյ որ բառնայ զմեզ աշխարհի, զորդւոյ մարդկաբար կիրան տեսանելով, քան զհայր և զհոգի ցածագո՞յն ինչ համարեցիս, մի դառինն անուամբ՝ և նուաստագունիւք կրիւք զբարձրագոյն աղաւաղէս, հայեաց ի բանս հրէիցն, և յանդումն նոցա. ոչ ապաքնն ասեն, դա է որդին Յովսեփա որ ի Մարիամայ, և զարձեալ՝ եթէ մարդ է և զանձն որդի Աստուծոյ առնէ, և թէ հայհոյեաց, զի զինքն որդի Աստուծոյ ասաց, և զարձեալ թէ վասն բարւոյ զործոյ ոչ առնեմք զքեզ քարկոծ, ալ վասն հայհոյութեան, զի մարդ ես և զանձն քո Աստուած առնես: Եւ այս ինչ, և բազում իւրիք զայթաղղէին ի նա:

Տես արդ, զի զոր Կարապետն ի տեսանին զառնն Աստուծոյ ասաց, Հայր ձայնին ուր ի վերուստ, որդի ինքեան դաւանեաց, զի թէ այդպէս ոչ էր ըզմեղս աշխարհի ո՞րպէս արդեօք բառնայր, դա է ասէ Որդի իմ սիրելի, դա է ասէ և ոչ զոքա, որով իմացաք ի ձեռն ձայնին և իջման Հոգւոյն ճշմարտութեան, զայս զով որդի Աստուծոյ, դայ է Որդի իմ սիրելի, և որ յերկրի որդի իմ զդա ոչ խոստովանեցի, յերկինս զիս ուրանայ:

Արդ եթէ զինի այսմ վասն վարելոյն յանապատ և պահելոյն և փորձանացն, որ ի սատանայէ, յերկուանայցէ ոք, Պօղոս հաւատարմացուցանէ, պատմելով յաղագս զօտեմարտելոյն ընդ սատանայի: Եթէ որ անհնարին էր օրինացն, որով տկարանայր մարմնով, Աստուած զորդին իւր առաքեաց ի նմանութիւն մարմնոյ մեղաց, և զատապարտեաց զմեղս մարմնով իւրով. վասն զի յետ մկրտութեանն զօտեմարտեցաւ զարձեալ ընդ սատանայ՝ նոր զօտեմարտութիւն, ո՞ւր, յանապատին, և ո՞ւր ասէ, աւետարանիչն Մատթէոս. Յայնժամ ասէ վարեցաւ Յիսուս ի հոգւոյն յանապատն առ ի փորձել ի սատանայէ: Եւ այս

ս^որպէս արդեք, լուր մինչ մկրտիւր ի Յովհաննու մերձ եկն և նա, առ ի ստուգել հաւաստի՝ թէ յի^ոնչ աւարտեացի ասպախարութեան քարոյն Յովհաննու կամ մկրտութիւն նորա:

Ուր ի հայրական ձայնէն, որպէս նեախ իմն հարեալ, ընկճեցաւ նա, ջրեալ խորտակեցաւ մկրտութեամբն Տեառն և զօրութիւն նորա, վասն զի մեղացն որ զօրութիւն էր նորա, ջուրքն Յորդանանու մեռելութիւն ետես նա, և հին մարդոյն, որ ապականեալ էր մեղօք, մկրտութեամբն Տեառն և զաւստեամբ Հոգւոյն՝ քան դառաջինն առաւել պարզեցաւ փառս և անմահութեան նորոգումն. այսմ ամենայնի հանդիպելով անրաւ տրտմութեամբ տարակուսելով լինէր, առաւել ևս վասն այնր, զի զոր մկրտեցաւ ի մարդկան աշս քան զոր մկրտեաց խոնարհագոյն տեսնէր:

Եւ դարձեալ զձայնն Հօր, և զՂըւմն Հոգւոյն յաղաղա նորա ստուգէր, որով ցնորէր, անրաւ խռովութեամբ վարանեալ լինէր, մերձ կալ և պատերազմել երկնէր, վասն զի զորդիութեան ձայնն լուեալ էր, և հեռանալ և տեղի տալ ոչ կամէր, վասն զի մարդ տեսնէր:

Այսպիսի խորհրդիւ ցնորելով, յորժամ վարեցաւ Յիսուս յանապատն ի Հոգւոյն՝ ընթացաւ զկնի և նա. էր յանապատին Քրիստոս, էր անդ և ստառնայ, որոյ մերձ լինելով ասէր. Որպիսի^ո ոք է սա, մարդ է, ահա և Աստուած երևիւր, եթէ Աստուած է՝ ընդէ^որ ունի աշս, ձեռս, ոտս, բերան. որ և ի դայն ի մկրտութիւն, մերկացաւ մարմնով, որպէս զայր մի, բայց այն ամենայն դարհուրեցուցանեն զիս. Գարբիէլի աւետիքն, կոչիլն որդի բարձրելոյն, հրեշտակացն առ Հովիտն ձայնեալ, մոգուցն երկրպագութիւնն, զոր Յովհաննէս ասէր, թէ ոչ եմ արժանի լուծանել զխրացս կոչկաց նորա, և թէ՛ Ահա դառն Աստուծոյ, որ բառնայ զմեզս աշխարհի, և ինձ պարտ է ի քէն մկրտիլ, և դու առ ի^ոս գաս:

Մարդ ոք զիս^որդ կարէ բառնալ զմեզս միոյն, թող թէ զամենայն աշխարհի. ուրեմն Աստուած է: Եւ զիս^որդ ապա մարմին ունի, մարդ է. և ընդէ^որ արդեք Հայր ի վերուստ ասէ. Դա է որդի իմ սիրելի ընդ որ հաճեցայ: Զի^ոնչ արդեք արարից, եթէ մարտեայց երկնէիմ, գուցէ Աստուած է, և յաղթեացէ. և թէ ոչ մարտեայց՝ կասկածիմ, թերևս մարդ է, և ես ի մարդոյ արհամարհեցայ: Զի^ոնչ զորձեցից արդեք, ձայնն Հօր զսա Աստուած քարոզէ, և կերպարանն՝ մարդոյ ցուցանէ: Եւ զինչ ապա Քրիստոս, որ քննէ զսիրտս և զերիկամունս, և իմանայ զխորս ամ. և զժածուկս: Գիտաց զխորհուրդս նորա, զի վասն ստուգելոյ մարդկութեանն էր, առ ի պատերազմիլ համարձակ:

Ակաւ ապա ի պահել և զաւուրս տասն ոչ եկեր: Անցին և աւուրք երեսուն, պահեաց և զքառասուն տիւ և զքառասուն զիշեր, ոչ ապաքէն զՄովսիսին կատարեաց: Արդ զիտելով տեսից աստուատ՝ եթէ ի վեր անցանէ քան ըզքառասնից թիւսն, ապա ոչ է մարդ: Եւ վասն այնր ոչ անց զչափ քառասնիցն Քրիստոս, զի մի փախիցէ սատանայ:

Հրատ. Ա. Յ. ՍՐՃՈՒՆԻ

(Շար. 8)

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՀԱՅԱԶԳԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԱՐՄԵՆ ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԱՑԻ

Երուսաղէմի պատրիարք, ԺԱ. դարի սկզբին: Յիշատակում է որպէս Ս. Սիմէոն Հայկազնի կենսագիրներից մէկը: Այդ մասին կան բազմաթիւ աղբիւրներ և ուսումնասիրութիւններ, որոնցից ձեռքի տակ ունենք հետեւեալ հրատարակութիւնները.

1) D. Papebrochius, "Ad tomum tertium Maji tractatus praeliminaris de episcopis et patriarchis sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae", տես՝ *Acta Sanctorum*, Maii t. III, Parisiis, 1866, p. XLIV.

2) P. Boschius, "De S. Simeone monacho et eremita in monasterio S. Benedicti de Pado-Lirona prope Mantuam in Italia", տես՝ *Acta Sanctorum*, Julii t. VI, Parisiis, 1868, p. 319-324. Հեղինակը հրատարակել է նաև Սիմէոնի անանուն հին վարքը. "Vita auctore monacho Padolironensi anonymo et coaevo ex codice Ms. Ingolstadiensi collato cum alio Ms. et editis exemplaribus", ibidem, p. 324-337.

3) Հ. Մ. Զամչեան, «Պատմութիւն Հայոց», հտ. Բ., Վենետիկ, 1785, էջ 860-865:

4) Հ. Ղ. Ալիշան, «Ս. Սիմէոն ճգնաւոր և սարկաւաղ Հայկազն», Բաղմալէպ, 1884, էջ 5-12:

Ըստ պատմական տուեալների՝ Սիմէոն Հայկազնը Հայաստանից անցնում է Երուսաղէմ, ուր մօտիկ յարաբերութեան մէջ է գտնուում Արսէն պատրիարքի հետ. յետոյ՝ նրա յանձնարարական նամակով, որն ուղղուած էր Արևմուտքի աշխարհիկ և հոգևոր իշխանաւորներին, շրջում է երոպական երկրներում և վերջում հաստատուում է Իտալիայի Մանտուա քաղաքին մօտ գտնուող Պադոլիրոն գիւղի Բենեդիկտեան վանքում (1013 թ.), ուր և մահանում է (1016 թ.): Սիմէոն Հայկազնի լատին կենսագիրներն աւանդում են, որ յիշեալ վանքում, նրա նշխարների հետ միասին, պահւում էին Հայաստանից նրա բերած հայերէն Սաղմոսարանն ու Նոր Կտակարանը, ինչպէս և Արսէն պատրիարքի յանձնարարական նամակը: Հիպոլ. Դոնեսմոնդին իր «Մանտուայի եկեղեցական պատմութիւն»-ում, որը հրատարակել է ԺԷ դարի սկզբներին, ասում էր, որ Արսէն պատրիարքը ոչ միայն մի յանձնարարական նամակ գրեց «լատիններէն լեզուով, բայց հայկական տառերով», որը «որպէս նշխար պահւում է Ս. Բենեդիկտոսի վանքում», այլև «չարադրեց նրա վարքը, որը Հռոմի Վատիկանեան Մատենադարանում է գտնուում»:¹

Այս հայատառ լատիներէն նամակի մասին պատմարանները դժւարաւորում են այժմ հաստատ բան ասել, որովհետեւ Ծրանխական մեծ արչաւանքի ժամանակ Պադոլիրոնի վանքի դիւանը ցիրուցան եղաւ. բայց նամակի լատիններէն լատինատառ բնագիրը պահպանւել է պատմական աղբիւրներում և հրա-

¹ "Arsenio Patriarca di Gerusalemme, il quale descrisse la vita sua, che si ritrova nella Libreria di Vaticano di Roma, scrisse ancora una lettera latina, ma in caratteri armeni, in commendatione di questo Santo, la quale in S. Benedetto si conserva quasi reliquia". Տես՝ Ippol. Donesmondi, "Historia ecclesiastica di Mantova", t. I, Mantova, 1612, p. 159. Հմտ. Ալիշան, էջ 7, ծան. 1:

տարակուսէլ է մէկից աւելի անգամներ (Wion-ի, Donesmondi-ի, Papebrochius-ի և Boschius-ի մօտ), իսկ վերջին անգամ՝ Ալիշանի կողմից, առնթեր Հայերէն թարգմանութեամբ՝ «Արսենիոս պատրիարքի Երուսաղեմացունց՝ թուղթ յանձնարարութեան վասն Սիմէոնի միանձին և անապատականի»:²

Արսէն պատրիարքի այս նամակի մասին տարբեր կարծիքներ կան բանասիրութեան մէջ: Ըստ ոմանց՝ նամակը գրած է եղել, ինչպէս տեսանք, Հատառ լատիներէնով, բայց Հատառայում վերածուել է լատինատառի. բայց ուրիշ կարծիքի՝ այդ նամակը կարող է շարադրւած լինել յունարէն լեզուով և Հատառայում թարգմանւած՝ լատիներէնի: Նշելի է նաև, որ լատիներէն անկայ բնագիրն ընդմիջարկեալ մասեր ունի և Ալիշանն իրաւամբ մտածում էր, որ դա, բոտ երևոյթին, իսկականը չէ, «այլ Համառօտեալ և յերիւրեալ ի յետնագունէ, թերեւ յետ կորստեան բնագրին, ըստ յուշոյ և և»:³ Միև կողմից՝ հաստատ է, որ Վատիկանեան Մատենադարանում այժմ չկայ Արսէնի գրած այն «Վարք»ը, որի մասին յիշատակում է Դոնեսմոնդին. բայց կարծւում է, որ այս «Վարք»ը ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ Հայերէն լեզուով գրւած մի ուրիշ և աւելի երկար նամակ, որ Արսէն պատրիարքն ուղղել է Սիմէոնին և որից Հատառայում, ամենայն հաւանականութեամբ, Սիմէոնի լատին կենսագիրները պիտի քաղած լինեն նրա կեանքի մասին այն տեղեկութիւնները, որոնք վերաբերում են Հայաստանում ապրած շրջանին:

Պ. Բոսքիոսը, որ բոլոր աղբիւրների օգտագործմամբ կազմել է Սիմէոն Հայկազնի կենսագրութիւնը, այս հարցերի մասին գրում է.

“Porro non solum Sancti corpus ex eo tempore apud Padolironenses summo in pretio est; sed et alia, quae ad ipsum aliquando pertinere; ut cilicium; Psalterium, ac Novum Testamentum, litteris Armenicis exarata; et alia non nulla, quae ipsius Sancti fuisse cognoscuntur, ut auctor est Wion loco jam saepe assignato; ubi ait, ea istic pro reliquiis asservari, atque in capsula quadam cerni reposita, una cum epistola Arsenii patriarchae Hierosolymitani, Armenicis item scripta characteribus; quam ipse ibidem Latine versam producit: dedit eandem et Hippolytus Donesmondus Hist. eccles. Mantuan. lib. 3, pag. 187, et Mabillonius ad calcem miraculorum; imo et Papebrochius noster tom. III Maii in Hist. Patriarch. Hierosol. pag. XLIV et seq. ex scheda, neschio unde accepta, peregrini tamen atque exotici characteris, quae sic habet⁴”.

Նամակի յայտնի բնագիրը բերելուց յետոյ շարունակում է.

“Hanc epistolam, quam perperam credidit Graecam fuisse, interpolatam ab interprete Latino censuit Papebrochius, quatenus ea continet tamquam praeterita, quae discedente Hierosolymis in Europam Simeone, adhuc erant futura et Arsenio proinde ignota. Hinc illa ejus exempto uncis inclusimus. Mabillonius dubitat, rectene ex Armenico in Latinum versa sit; quod si ita est, diversam putat censendam esse ab ea, de qua in Actis fit mentio, quod infra examinabitur. Antonius de Yepes in Chronico generali S. Benedicti Hispanice scripto, ad annum Christi 1016, Haesi, inquit, ‘ad hanc epistolam. Et primo, quidem, qua ratione patriarcha Hierosolymitanus inde fidem facit, Simeonem eremitam adiisse Gallaeciam? Secundo autem, pudore suffundendus fuisse videtur mihi Sanctus, si litteras commendatitias circumferret, quibus eum patriarcha viventem canonizaret, tamquam optimum et

² Ալիշան, էջ 7:

³ Ալիշան, էջ 8, ծան. 1:

⁴ Boschius, p. 321.

sanctissimum, narrando poenitentiam et austeram, quam tenebat, vitae rationem. Tum ea subdit, unde quivis intelligat, dubiae prorsus fidei visum illi esse hoc monumentum. Nos id etiam demiramur, cur hujus epistolae autographum / pro autographa enim asservari illam Padolirone credimus / sit scriptum Armenice ab Arsenio, Sanctum Italis et Hispanis, ad quos ibat, commendante; cum sciret illam in hisce partibus ignotam esse: nam si Simeon, qui Armenus erat, intelligi in Occidente non poterat, ideoque etiam commendandus erat, quia non sciebat linguam, ibi utique notam; quid eum juvare illic poterat scriptum Armenicum, multo, quam loquela perceptu difficilior? Tum cur de hac epistola nusquam meminit auctor Vitae? Cur tum saltem producta non fuit, cum Romae tam, male habitus Simeon episcopum nactus esset Armenum? Haec eo tantum dicta sunt, ut lucem huc aliquam afferant, quorum interest; quam ipsi jam pridem Benedictini Hispani Gallique exportarunt”⁵.

Սիմէոն Հայկազնի կենսագրութեան աղբիւրներում Արսէնը պարզապէս անւանւում է «Երուսաղէմի պատրիարք»։ Դ. Պապերրոքը նրան գետեղել է Երուսաղէմի յունաց պատրիարքների այն ցուցակում, որ ինքն է կազմել, և որպէս ժամանակ նշանակել է՝ «1016ից առաջ», Էրնէլով Սիմէոնի մահւան յայտնի թւականից։ Բայց պէտք է նկատի ունենալ, որ յունական պատրիարքների գիտական-քննական ցուցակներում այդ անունը տեղ չունի։ Ընդհակառակն՝ Հալերէն լեզուով կամ Հայկական տառերով գրող պատրիարքը, որը և Հայագի Սիմէոնի կեանքին մօտիկից տեղեակ էր, կարող էր Հայ և Հայոց պատրիարք լինել։ Այդպէս էլ՝ Բառնարաս Վրդ. Գանձակեցին, որը Երուսաղէմի յունաց և Հայոց պատրիարքների դաւադանագիրքն է կազմել պատմական աղբիւրների հիման վրայ, նշում է, որ Արսէնը Հայոց պատրիարք է եղել 32 տարի (1006-1038 թթ.)⁶ և այս տեղեկութեան համար որպէս աղբիւր ցոյց է տալիս Երուսաղէմի Հայոց Մատենադարանի մի ձեռագիր՝ «յորում պարունակին պատմութիւնք և յիշատակարանք Արարացոց, Ժողովեալ ի ձեռն Երուսաղեմացոյ մերազնեայ ուրումն բարեպաշտի. և յիշատակարանք որ դտանին ի վերջաւորս զրեանց զրեանց, որ ի թանգարանի Սրբոյ Աթոռոյս, և արձանագրութիւնք և տապանագիրք պատրիարքաց»։

Յ. Ս. ԱՆԱՍԵԱՆ

Երևան

⁵ Ibidem, p. 321-322.

⁶ Բառնարաս Վրդ. Գանձակեցի, «Յաջորդութիւն պատրիարքաց Երուսաղեմի ի Յակովբայ առաքելոյ Տեառնեղբօրէ մինչև ցմերս ժամանակ», Կ. Պոլիս, 1872, էջ 36:

ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ

ՑՈՒՑԱԿ ՉԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ ՄԱՆՁԷՍԴՐԻ ՃԱՆ ՌԱՅԼԵՆՏՍ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻՆ

Թիւ 10

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

1313

Թերթ 259: Մատալ 9×12.5 , գրութիւն 6×9.75 մատնաշափ: Գրչութիւն երկսիւն, խոշոր բոլորգորով, 26 տող: Նիւթ հաստ տեղական թուղթ: Կազմ գրոշմագարդ կաշեպատ տախտակ: Բ. կողքին գրոշմագիր «Յակոբ կազմողս ՌԶԷ (1636)»: Մանրանկարչութիւն ունի: Այս ձեռագրին մանրանկարչութեան մասին պիտի խօսինք ուսումնասիրութեամբ՝ այլ առթիւ՝ իր կարեւորութեան համար: Պահպանակ ձեռագրին սկիզբն ու վերջը մէկական թերթ մազաղագթ, երկաթագիր, ժ. դարեան Աւետարանէ մը: Յիշատակարաններ: Էջ 1ա. գրչէն. «Եւ ծառայ ա(ստուծոյ) յովանէսս մեղայաբար սուտանուն ք(ա)-հ(անայ) որ(գի կոս)տանդեայ: Որ սկսայ շնորհիւն ա(ստուծոյ) եւ կարողութ(եամ)բն յի(սուսի) ք(րիստոս)ի աւետարաննս ի յամսեանն ի մահեկ ԻԳ (23) յաւուր երկուշարթի ի միջուրէի, հրամանաւ... Թամամ խաթունի որ աւանական եղեւ գինս թղթոյն: Ու ի կապելն ու ի ծաղկելն յիշատակ հոգոյ իւրում յաւտար փափաքանաւ ք վ(ա)ս(ն) փրկութե(ան) անձին իւրոյ եւ վ(ա)ս(ն) յուսոյ արքայութե(ան)ն... ք(րիստոս) ա(ստուծոյ) թողցէ զյանցանս մարդոյն այնմէկ: Որ թողութի(ւն) խնդրէ թամամ խաթունին յանցանայն: Եւ ով որ ա(ստուծոյ) ղողորմի ասէ նմա նոյնպէս եւ մարդայնէն ք(րիստոս) ա(ստուծոյ) ձեզ ողորմեցի յիւրում զալլատեանն ամէն: Եւ ծառայիս ձերոյ յովանէսիս մեղայաբարտիս սուտանուն քահանայիս տիմար գրչիս անմեղագիր լինիք ով որ կարդայք եւ մեղաց թողութի(ւն) խնդրէք»:

Էջ 10ա. ստորին լուսանցքին, գրչէն. «Տ(է)ր ա(ստուծոյ) ողորմեա թամամ խաթունին: Եւ ծնողաց իւրոց: Եւ զաւակաց իւրոց ամէն: Եւ որք ողորմի ասեն նոքայ ողորմութի(ւն) զտցեն ք(րիստոս)է ա(ստուծոյ) մերոյ ամէն»:

Էջ 15ա. ստորին լուսանցքին, գրչէն, երկտող. «Ք(րիստոս) ա(ստուծոյ) յարութի(ւն) կենաց պարգեւեայ թամամ խաթունին հոգոյն եւ ընդ իմաստուն կուսանսն զասեայ զնա յաւուր զալլատեանն քում ամէն»:

Էջ 36ա. լուսանցքին տակ, գրչէն, աւելի մեծ բոլորգորով, նման բուն գրչութեան. «Այդչեմ զձեզ վ(ա)ս(ն) սիրոյն ք(րիստոս)ի որ մեղաց թողութի(ւն) խնդրէք մեղուցեալ ծառայիս ա(ստուծոյ) թամամ խաթունիս»:

Էջ 36բ. լուսանցքին տակ մանրատառ, գրչէն. «Տ(է)ր ա(ստուծոյ) յ(իսուս) ք(րիստոս) ի միւս անդամ զալլատեանն քում. այց արայ թամամ խաթունին: Եւ պարգեւեայ նմայ պսակ վայելչութե(ան) եւ սեղան արքայական ընդ իւղարբերից կանանց թվեալ զսայ»:

Նման յիշատակարաններ գրչէն էջ 42ա․, 47բ․, 53բ․, 71ա․: «Տ(է)ր ա(ստուա)ծ ա(ուր)բ խաչելութ(եամբ)դ ողորմեայ թամամ խաթունի հոգոյն եւ ծնողաց իւրոց եւ զաւակաց իւրոց ամէն եւ դասեայ ընդ քեզի փառսն քում» : էջ 76բ․ Մատթէոսի վերջը նմանօրինակ յիշատակարան, որ կ'աւարտի․ «...եւ ինձ մեղաւորիս յովաննեսիս տիմար գրչիս ողորմեայ տ(է)ր» : Ստացողի նըմանօրինակ յիշատակարաններ տես նաեւ էջ 82ա․ (կարմրաւ), 100ա․, 103ա․, 114ա․ :

էջ 115ա․ գրչէն Ա․ սիւնակի տակ․ «Համբարձմանն կարգայ զայս աւետարանս : Եւ զիս յիշեայ զեղկելիս եւ թողութի(ւն) խնդրեցէք մեղաւորիս : տիմար գրչիս յովաննեսիս սուտանուն քահանայիս : որ մեղաւք խիստ եմ լցել զհոգիս» : Նկատելու է ոտանաւոր ըլլալը : Նոյնը Բ․ սիւնի տակ, «Խրք կնոջն շնացելոյ» Յովհաննու վերջը բնագրէն փոքր գրչութեամբ :

էջ 245ա․ Ա․ սիւն, գրչէն, զլիսաւոր յիշատակարան․ «Փառք...որ հասոյց զանրթանս եւ զմեղաւորս ի վերջս զրոցսս ս(ուր)բ աւետարանիս ի թուիս հայոց ԶԿԲ (1313) յամսնանն ի սեպտեմբերուի Ը (8) ի թագաւորութի(ւ)ն հայոց աւչինի : եւ ի կաթողիկոսութի(ւ)ն տ(եառ)ն կոստանդ : ի յերկիրն տայոց : եւ յերկրակալութե(ա)ն պարոն թագային : ի զեզն որ կոչի շիկրակ․ ընդ հովանեաւ սրբոյն սարգսի զաւրապարին : Աղաչեմ զձեզ ս(ուր)բ ընթերցողք : որ անմեղադիր լինիք տիմարութե(ան) գրչիս, զի անիմաստ էի եւ տեղս խալապայ էր :

«Արդ որք կարգայք կամ արինակէք մեղաց թողութի(ւն) խնդրեցէք հաղարչահին : եւ կենակցին իւրոյ թամամ խաթունին : եւ ծնողաց իւրոց պապանայս եւ մաւրն իւրոյ մարգարին եւ զաւակաց իւրոց խայաթին եւ խէր խաթունին եւ հաւթայ խաթունին : եւ քուրոջն իւրոյ տիկնացին : ողորմեսցի ք(րիստո)ս ա(ստուա)ծ յիւրում զալլատեանն ամէն :

«Եւ հաղարչահի հաւրն միսիթարա հանգիստ եւ ողորմութի(ւ)ն պարգեւեսցէ ք(րիստո)ս ա(ստուա)ծ զի յոյժ փափաքանաւք եւ ուրախութ(եամբ)բ սրտիւ աւզնական եղեն մեզ ի ս(ուր)բ աւետարանս : ք(րիստո)ս ա(ստուա)ծ թողութի(ւն) արասցէ սոցա յիւր միւս անգամ զալլատեանն ամէն» :

էջ 254բ․ Ա․ սիւն գրչէն․ «Եւ ինձ մեղաւորիս յովաննեսիս սուտանուն ք(ա)հ(անայ)իս որ միայն զանունս ունիմ եւ ոչ զզործն․ մեղաց թողութի(ւն) խնդրեցէք աղաչեմ զձեզ : Եւ ծնողաց իմոց կոստանդա եւ մինա տիկնայ : եւ կենակցին իմոյ վարդ տիկնայ եւ եղբարց իմոց եւ ազգայնոց : Եւ որ զմեզ յիշէ եւ մեղաց թողութի(ւն) խնդրէ : յիշեսցէ զնա բարեգութքն ա(ստուա)ծ եւ թողցէ զա(մենայն) յանցանս նոցայ աստ եւ ի հանդերձելումն ամեն եղիցի եղիցի» :

Տակը, տարբեր բոլորգրով, զժուարընթեանի․ «Դարձեալ յիշեցէք զարգրութեցի խոճայ...մահդասի խոճայ անդրէասի փեսայն որ ետուր կազմել աւետարանս...արծաթ կոճակն եւ ալլ ամենայն պակասն կատարեց թվին ՌՁԶ (1637) աստուած վարձ...իւրն եւ իւր ծնողացն եւ իւր (անընթեանի)» :

Բ․ սիւն նոտրդիր․ «Յիշատակ է աւետարանս Փաշաֆանց Պօղոսին, եւ կենակցուն Ղոյար Պակուն եղբօրն Պետրոսին․ եւ կենակցուն Հազրմարզին․ եւ որդոցն Բանպօսին, եւ Վարդանին․ զստերացն Ալլապակոյն, Շուշանին, եւ Եղինին․ եւ ամենայն արեան մերձաւորացն եւ ետ յիշատակ Թալլայ Սուրբ Գրիգոր եկեղեցին որ Պօղոսն այդի մի ունէր․ եւ իւր փեսայ մահտեսի Յունան վաճառեաց զայլին եւ զնեաց զայս աւետարանն ի յիշատակ Պօղոսին : Ով անդքնի հանէ սուրբ եկեղեցւոյն ծախելոյ, կամ դրաւ դնելոյ մասն Յուդայի առջէ, եւ պատիժ Կայենէ հրեշտակք եւ մարդիկք ամէն ամէն : հայր լաւ պահողն օրհնի յաստուծոյ եւ ամենայն սրբոցն : Ամէն : Թուին ՌձԽԴ (1695) ամէն» :

Մանրանկարչութեան համար կարեւոր, թէեւ խիստ քննութեան կը կարօտի: Էջ 133ր., 134ա. եւ 172ա. կան շահեկան մանրանկարներ առիւծի: Էջ 116ր. Ղուկաս եւ Յովհան միասին են: Լուսանցադարձերը խճողակներ են, ուչ ժամանակի կեղծիք: Վրացական մանրանկարները որոշ կերպով յաւելումներ: Ձեռք զարնուած է Մատթէոսի եւ Մարկոսի խորաններուն, մինչ Ղուկաս եւ Յոհան կը մնան եղածին պէս:

Թիւ 11

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս

1589

Թեքք 162: Ծաւալ 7.5×10.5, գրութիւն 5×8 մատնաչափ: Գրչութիւն միասին, խոշոր անկանոն բոլորգիր, 23 տող: Նիւթ տեղական անողորկ թուղթ: Կազմ անսովոր գրոշմադարձ կաշեպատ տախտակ, թերթեղերքներն ալ ծաղկուած եւ գրուած: Սկիզբը մազադաթ թերթ մը: Մանրանկարչութիւն միայն խորան մը էջ 1ա., որ վերահազմողէն յաւելեալ է: Յիշատակարան էջ 162ա. «Փառք... Արդ գրեցաւ երգարանս Դաւթի մարգարէին որ կոչի Սաղմոսարան ի լաւ եւ ընտիր օրինակէ որ տսեն Գառնեցի: Ինչ գրած է զայն տէք. եւ մի այլ աւելի եւ պակաս երգէք. գիտեմ որ ամէն մարդ իւր է հաւան մի հը պարտաւէք եւ մի ձանձրանաք, եւ մի փութաք. այլ խոնարհ եւ մեղմ ասացէք զայս որ աստուած սիրէ զձեզ սուտ է այս աշխարհս եւ անցաւոր: որ աստանայ հանապաղ զմարդիկ կորուսանէ վայ ինձ մեղաւորիս եւ գրեցաւ ի յերկիրս Զուկան ի գեաւղս Կիկան ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնին ձեռամբ մեղաւոր Յովսէփ յարեղայի որ արեղա ոչ կաց, այլ խաբեցաւ եւ առաւ կին, ոչ եմ յիշելոյ զանուն. թվին ՌԼԸ (1589) աղաչեմ զձեզ եղբարք որք հանդիպիք սմա յիշեցէք զտէր Իշնատիոսն, եւ հաւրն Փոխանին եւ մաւրն Յուդիտին եւ կողակցին Մարգարտին եւ որդւոյն Սահակ Կարկաւազին եւ իւր կողակցին որ փոխեցաւ այսմ ամի ի հանգիստն յաւիտենից. աստուած ողորմեացի ամէն. եւ ինձ մեղաւորիս. եւ հաւր իմոյ տէր Յոհանեսին եւ մաւր իմոյ Աղարէկին եւ եղբարին իմոյ Բարսեղ սարկաւազին. փոխեցեալ ի քրիստոս եւ քեւերն իմոյ Սուլդան Բէկուն. եւ ամենայն արեան մերձաւորացն իմոց մեծ եւ փոքու ամէն»:

Թիւ 12

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(Ժէ դար)

Թեքք 223: Ծաւալ 7.25×9.75, գրութիւն 4.75×6.75 մատնաչափ: Գրչութիւն երկսին, բոլորգիր, 26 տող: Կազմ ընտիր, գրոշմադարձ կաշեպատ տախտակ: Մանրանկարեալ 16 տնօրինական, յետոյ կանոնատախտակներու եւայլն փայլուն գոյներով քիչ ոսկի: Յիշատակարան էջ 220ա. գրէն. «Փառք... Ուստի եւ տեսեալ զսորա անճառ փրկագործութեան խորհուրդ: Ոմն ի լուսածնեալ զարմից սրբոյն սիովնի: Գրիգոր եպիսկոպոս ցանկացող եղեալ այս սուրբ աւետարանիս եւ ետ զըրել յիշատակ իւրն եւ ծնաւդացն հաւրն Գուլամիւրին եւ մաւրն Սալթաշին եւ եղբարցն Զանադրդին եւ Հոջադրդին եւ քուերն Թորուանդին: Քրիստոս աստուած քո սուրբ զալըստեանդ ի հայրական ծո-

ցոյղ. և մարմնանայդ ի բնութիւնս հոգեղէն. զի ի վեր... քառացոյղի սուրբ աւետարանիս Գրիգոր Լալիսկոպոսին...» (Ալեքսէն կը պակսի կտրուած բուդրի պատճառաւ):

Թիւ 13

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

1602

Թերթ 298: Մաւալ 6.75×9.25, գրութիւն 4.5×6.75 մատնչափ: Գրչութիւն երկսիւն, բոլորդիր, սեւ մելան, տող 21: Կազմ արդի, չիկաբող, գրչմեալ, խաւաքարտ: Յեցակեր տեղ տեղ: Մանրանկարչութիւն 16 բոլորիջեան տնօրինական նկարներ, որոնցմէ սկիզբի երկուքը գէշ կերպով սրբուած: Խորաններ ևւայլն: Էջ 15ր. ստացողի մանրանկար: Յիշատակարան էջ 296ա. գրչէն, զլխաւոր. «Փառք... Ուստի և տեսեալ ըզսորա այս անճառ փրկազործութեան խորհուրդ ոմն աստուածաւէր և բարեմիտ անունն Յովհաննէս ստաւ ցաւ զայս սուրբ աւետարանս ի հալալ վաստակոց իւրոց. ի յիշատակ հոգոյ իւրոյ և ծնաւդացն հաւրն տէր մկիթսէթին, և մաւրն խառմէլիքին եղբարցն տէր մկրտիչ սրբասէր քահանային խօջայ ետային, առաքելին և կարապետին և կողակցին թանակին և զաւակացն իւրեանց...»:

Էջ 298ա. «Դարձեալ յիշեցէք ի քրիստոս զխօջայ յովհաննէս... ստաւ ցաւ փրկական սուրբ աւետարանս ի թփականիս հայոց Ռ և ԵՄԱ (1602) ի թագաւորութեան ալլազգաց մահմուտ խոնդքարին և ի հայրապետութեան սուրբ էջմիածնայ Տէր մելքէսէթ կաթողիկոսին. ի դառն և ի նեղ ժամանակիս, զոր հալածիմք ի յահէ անօրինացն և այս ամէն եկն ի վերայ մեր վասն ծովացեալ մեղաց մերոց... (ստացողի) որդոցն սահակին և զուկասին և զստերցն՝ յուստիանին և զյիսունին: ամէն: Եւ արդ կացցէ սուրբ աւետարանս ի դուռն սրբոյն Գէորգեա զօրավարին ի դաստիարակ մանկանց սրբոյն Սիոնիս տէր յակօրին և տէր մըկրտչին, և այլ սրբասէր և աստուածիմաստ քահանայից...»:

Յովհաննու Աւետարանին վերջը գրչէն. «Քրիստոս աւտուած քս սուրբ աւետարանչի բարեխաւսութեամբն: Ողորմեա մեղապարտ գծողիս Յովհաննիսի և ծնաւդաց իմոց և ամենայն ազգականաց իմոց ամէն»:

Թիւ 14, 15 և 16 ուշ ժամանակի ձեռագիրներ

Թիւ 17

Շ Ա Ր Ա Կ Ա Ն

(Փէ դար)

Թերթ 313: Մաւալ 4.25×6, գրութիւն 2.5×2.5: Գրչութիւն միասիւն, բնաիր բոլորդիր, 23 տող: Սեւ մելան: Կազմ զորչ կարմիր կաշեպատ խաւաքարտ, արդիական: Մանրանկարչութիւն քանի մը խորաններ և լուսանցադարձեր, սովորական ոճով և հասարակ, կարմիրով և կապոյտով: Յիշատակարան գրիչը անգամ մը կը յիշէ ինքզինքը «Միքայէլ», մանրամասնութիւն, տեղ և թուական չի տար:

Էջ 240ր. գրչին. «Ձգծող սորա զՄիքայէլ սոսկանուն գրիչս յիշեցէք ի տէր. եւ աստուած զձեզ յիշէ իւր միւսանդամ զայլուստն Ամէն Հայր»։ Գուցէ Միքայէլ Թոխաթեցի ծանօթ գրիչը։

Թիւ 18

Ա Ղ Օ Թ Ա Գ Ի Ր Ք

1620

Յովհաննէս գրչէ Ենի Գիւղ գրուած 1620ին, թղթեայ, բոլորգիր, 4.75×5.5, գրութիւն 2.5×3.75 մատնաչափ, կաշեպատ տախտակ կազմով։

Թիւ 19

Շ Ա Ր Ա Կ Ա Ն

1649

Թերթ 317։ Մաւալ 5.5×7.25, գրութիւն 3.25×5.75 մատնաչափ։ Գրչութիւն միասին, բոլորգիր, 25 տող, սեւ մելան։ Կազմ գրոչմագարդ կաշեպատ տախտակ։ Նիւթ եւրոպական թուղթ։ Մանրանկարչութիւն սոյմորական խորան եւ լուսանցագարդ գլխաւորաբար կարմրաւ։ Յիշատակարան էջ 284ր. գրչին։ «Փառք... Արդ եղեւ աւարտ գրչութե(ան)ս այսմ մեծահանգէս հոգէլից տառիս ի չրջագայութե(ան) Հայկազան տումարին. թվին ՌՂԸ (1649)իս. ի դառն եւ յանրարի ժամանակիս, գրեալ ձեռամբ յոգնամեղ եւ աշորհնատ եւ փծուն գրչի Յովհաննէս Ջահրնկայի, որ զանուն միայն ունիմ զսրի եւ ոչ զործս բարի. ի լաւ եւ ընտիր աւրինակէ Սըսոյ առաջին վարժապետի եւ քաջ քարտուղարին Գրիգորի, մականուն խուլ կոչեցելոյ. ի դրանս ս(ուր)բ նիկողայոս եկեղեցոյ։ Ոյ լուսերամ մանկունք... եւն։ Յիշեալիք ի ք(րիստոս)ս զանարժան զծողս, եւ զծնաւքս իմ եւ զուսուցիչն իմ դա(է)ր ներսէս քահանայ որ սկիզբ եղեալ կարգացոյց եւ ուսոյց զգիրս եւ զծաղիկս ինքն միածինն գինքն անխորձ պահեցէ։ Եւ արդ յիշէսջիք զկողակիցն իմ...»։

Թիւ 20

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(ժէ դար)

Մաւալ 5.25×7, գրութիւն 3×4.25։ Գրչութիւն երկսին, բոլորգիր, սեւ մելան։ Տող 21։ Նիւթ տոկուն մագաղաթ։ Կազմ գրոչմագարդ կարմիր կաշի խաւաքարտի վրայ։ Մանրանկարչութիւն միայն կանոնի խորաններ, աւետարանիչներու նկարներ եւ խորաններ, լուսանցագարդ, կարմիր, կապոյտ եւ դեղին։ Անաւարտ կ'երեւին։ Յիշատակարան գլխաւոր, գրչին, սկիզբի մասը պակաս (Յովհաննէս վերջին հետ), կը յիշուին միայն ստացող Պետրոս եւ Պօղոս։

Թիւ 21

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

1587

Մաւալ 7.5×10.75, գրութիւն 4.75×7.25։ Գրչութիւն երկսին, բոլորգիր միագլիճ կանանչ եւ ոսկի զարդագօտիով չրջանակուած, 21 տող։ Նիւթ եւրոպական փայլուն թուղթ։ Կազմ ընտիր, գրոչմագարդ կաշեպատ տախտակ։ Պաշտպանակ ծալուած երկու թերթ ժ կամ ժԱ զարու երկաթագիր մագաղաթ

Աւետարանէ : Մէկ թերթ սկիզբը, միւսը վերջը : Մանրակարչութիւն 37 տնօրինական եւ Ս . Գրոց միաշջեան մանրանկարներ, եւ հատ մըն ալ ըստ երեսոյթին կտրուած : Ունի 10 խորաններ եւ Ս . Կոյսին մանրանկարը միաշջեան : Աւետարանիչներու նկարներ եւ խորաններ : Ղուկասի վերջը պարագ չի մը վրայ գարդադրեալ «Յակոբ ցկարդս յիշեցէք» : Յակոբ Զուգայեցին է, բազմապատակ :

Յիշատակարան գրչէն, գլխաւոր, Յովհաննու Աւետարանէն վերջը . « . . Արդ եղև աւարտ . գրաւ գրչութե(ան) յայտ ա(ստուա)ծաշունչ ա(ուր)բ աւետարանիս . . . Զեռամբ ամենամեղ փցուն եւ անարհեստ գրչի Յակոբ սարկաւազի . որ միայն անունս ունիմ եւ զործս ոչ : Աւարտեցաւ երկնահանդոյց տեղիս մեծակրօն մայրաքաղաքիս որ կոչի Զուգայ . ի դուռն ա(ուր)բ Յակոբին եւ այլ բազում սրբոց որ աստ կան հաւաքեալ ի յառաջնորդութե(ա)ն մերոց քաջ եւ յրարունալեա Ագաթիայ արհեպիսկոպոսին որ անուանի է առաջի ա(ստու)ծոյ նոյն բարեպաշտ սրբազանեալ քահանայից : Զա(է)ր Բարդողոմէոսն, եւ զմիւս ա(է)ր Մանուէլն զա(է)ր Ղազարն . զա(է)ր Ներսէսն, զա(է)ր Թաթէոսն . եւ զմիւս նորարողորջ երիցանցն որ են մանկաիք նորատունկ եւ սրբակաց : Ի հայրապետութեան ա(եառ)ն Դաւթի ի յաթոս ա(ուր)բ Էջմիածնի Վաղարշապատու Այրարատեան նահանգի : Ի թվականիս Հայոց Ռ . 1 եւ Զ . (1587) : Արդ ոյ ա(ստուա)ծատէր յորժամ նայելով տեսանէք զտեսանէլիս ա(ուր)բ զիրս . եթէ արժանի համարէք զանպիտեանս . Յակոբ գրչիս . եւ զուսուցիչն իմ քաջ եւ բարունալեա Զաքարիայ Եպ(ի)սկ(ոպո)սն որ է Լմնցի ի քաղաքէն որ կոչի Վան : Եւ էր շնորհալի քաջ . եւ էր ն(ս)(րա) գրիչ մարդարտաշար եւ յայտնի առաջի ա(ստուծո)յ : Խօսքը Զաքարիա Գնունեցիի մասին է :

Կր շարունակուի, յիշելով ստացող « . . Խաւճա Վալի եւ ծնաւդացն իմոց Աւդան Փաչէն, եղբայրցն իմոց հանդուցեալ ի ք(րիստո)ս նորարողորջ Միրզաբէկի, եւ Միրզաջանն, եւ կենդանիք Նուրիջանն եւ քիւրացն իմոց առ հասարակ ամենեցուն կարդացողաց եւ յսողացդ ամէն :

«Ոյ եղբայր զեռնաշարժար զրոցս : անմեղադիր լերուք խոշորագիրս, եւ ձանձրաբաղ ծաղիկիս . ի դառն եւ ի գժնեայ յանրարի եւ վշտահար ժամանակի, որում նեղեալք ի ձեռն յանաւրինաց եւ անիրաւ պահանջողաց : Որոյ եմք անպիտանացեալ մի ըստ միոյ վտան զժրնդեակ ժամանակիս : . . . Արդ յիշեցէք զբազում աշխատեալք ոսկոյ . զՏնտէսն մեր հարսն : որ բազում աշխատեալք կրեցին վերայ ոսկոյ : որ զոսկին աղտոյ լուսանայր եւ արկէր զմարմարն աղալով մինչեւ որ կատարեալ իցէ . ա(ստուա)ծ զինքն աւրհնէ : Այլ յիշեցէք զԱւազատէր սարկօսպն որ կիսոյ թուիթ կոկեց եւ աշխատար(ա)ր զինքն ա(ստուա)ծ զիւր հոգին լուսաւորէ :

«Կրկին յիշեցէք զԽօջա Մատուրն, որ ետ ա(ուր)բ աւետարանիս հափով մի աղլաս : ա(ստուա)ծ զիւրեանց հոգին լուսաւորէ : Դարձեալ յիշեցէք, զԱլմերն եւ որդին իւր Խօջաջանն որ ետուր ա(ուր)բ աւետարանիս կողշոր մի քիմիայ եւ թաւթայ : ա(ստուա)ծ զիւրեանց հոգին արժանի առնէ ամէն : Կրկին ողորմի ասացէք . զխարաքուրն իմ Խանաղէն որ ետուր ա(ուր)բ օստ(ա)ր(ա)նիս կոճակ մի . ա(ստուա)ծ զիւր հոգին աւրհնէ » :

Մագկողը իր փաթթոցաւոր մանրանկարին տակ՝ «զՅակոբ մեղապարտ յիշեա ա(է)ր յորժամ դաս փառաւք դատել զմեղաւորա» :

Յ . ՔԻԻՐՏԵԱՆ

(Շար . 2 եւ վերջ)



ԱՅԼԿՈՒՄ ՆԵՐՍԷՆ

* Շր. 4 Հոկտ.— Տօն Ա. Խաչի: Ա. Պատարագը մատուցուցաւ Ա. Գլխա-
դրի վերն գտնուող Ա. Նշան վերնամատուոին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ.
Ասպետ Արդ. Պալեան:

* Կիր. 5 Հոկտ.— Բարեկենդան Վարագայ Ա. Խաչի պահոց: Ա. Պատարա-
գը մատուցուցաւ Ա. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամատուոին մէջ: Ժամա-
րարն էր Հոգշ. Տ. Գէորգ Վրդ. Նազարեան:

* Որ. 10 Հոկտ.— Նախատօնակը պաշտուցաւ Ղպտիներու Ա. Գէորգ ե-
կեղեցիին մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Ծափէ Արքեպս. Աճեմեան:

* Շր. 11 Հոկտ.— Ա. Գէորգայ զօրավարին: Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Ծափէ
Արքեպիսկոպոսի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Ղպտիներ
ու Ա. Գէորգի վանքը, որու եկեղեցիին մէջ մատուցուցաւ Ա. Պատարագ: Ժա-
մարարն էր Հոգշ. Տ. Սևան Վրդ. Ղարիպեան: Բարոզեց Հոգշ. Տ. Վահան Վրդ.
Թօփալեան: Ա. Պատարագէն ետք Միաբանութիւնը պատուասիրուցաւ Ղրպ-
տիներու եպիսկոպոսական փոխանորդէն:

— Կէսօրէ ետք, վաղուան Վարագայ Խաչի տօնին առիթով, Ամեն. Պատ-
րիարք Ա. Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գոր-
ծեց Ա. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուցան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու
նախատօնակը մեր վերնամատուոին մէջ: Ապա կատարուցաւ Տնօրինական
սրբատեղիներու այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրա-
պետն էր Հոգշ. Տ. Սևան Վրդ. Ղարիպեան:

* Կիր. 12 Հոկտ.— Տօն Վարագայ Ա. Խաչին: Գիշերային և առաւօտեան
ժամերգութիւնները պաշտուցան Ա. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամատու-
ոին մէջ: Ապա, Գերշ. Տ. Ծափէ Արքեպս. Աճեմեան մատուց օրուան հանդիսա-
ւոր Ա. Պատարագը՝ Քրիստոսի Ա. Գերեզմանին վրայ, որուն ընթացքին նա-
խագահեց սրբավայրին առջև կատարուած «Հայրապետական Մաղթանք»ին՝
Ն. Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օծման 20-րդ
տարեդարձին առիթով:

— Իսկ ի Ռեմիէ, Ա. Գէորգ վանքի եկեղեցիին մէջ, նախորդ տարիներու նը-
ման կատարուցան ուխտագնացութիւն և մատաղօրհնէք: Հանդիսութիւննե-
րուն կը նախագահէր տեղւոյն Տեսուչը՝ Հոգշ. Տ. Նորհան Վրդ. Մանուկեան:
Պատարագեց Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան:

* Շր. 18 Հոկտ.— Ս. 72 աշակերտացն Քրիստոսի: Ս. Պատարագը մատուցուցաւ Մայր Տաճարի ներքին զաւիթը՝ Ս. Գէորգի սեղանին վրա: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տառնալարեան:

* Կիր. 19 Հոկտ.— Ս. Պատարագը մատուցուցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Աղան Վրդ. Պալիօղեան:

* Որ. 24 Հոկտ.— Թարգմանչաց հանդիսատր նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճէմեան:

* Շր. 25 Հոկտ.— Ս. Թարգմանչաց վարդապետացն մերոց (Տօն ազգային և եկեղեցական): Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ Ս. Պատարագը մատուց Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան: Ապա, ըստ սովորութեան, կատարուցաւ հոգեհանգստեան հանդիսատր պաշտօն՝ Ազգիս և Ս. Աթոռիս հանգուցեալ բարերար Գալուստ Կիլիկեցեանի, տիկնոջ և ծնողաց հոգիներուն համար: Սոն արարողութեան կը նախագահէր Հոգշ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պալրամեան:

* Կիր. 26 Հոկտ.— Ս. Պատարագը մատուցուցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Նուրհան Վրդ. Մանուկեան:

* Շր. 1 Նոյմ.— Ս. Չորից Աւետարանչացն: Այսօրուան Ս. Պատարագը որ կը մատուցուէր Ս. Յարութեան Տաճարի զաւիթին արևելակողմը գտնուող Ս. Յովհաննէս Աւետարանչի մատուռին մէջ, 15րդ տարին ըլլալով մատուցուցաւ Ս. Գլխադիր, Ս. Յարութեան Տաճարի բակը շինուածանիւթերով լեցուն ըլլալուն: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գէորգ Վրդ. Նազարեան:

* Կիր. 2 Նոյմ.— Ս. Պատարագը մատուցուցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան:

* Բշ. 3 Նոյմ.— Ս. Յովսէփայ Աստուածահօրն: Ս. Պատարագը մատուցուցաւ Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնի Տաճարին մէջ, Հայր Յովսէփի գերեզմանին վրայ: Ժամարարն էր, ըստ սովորութեան, Տաճարին Տեսուչը՝ Հոգշ. Տ. Սևան Վրդ. Ղարիպեան: Երթ ու դարձի թափօրները գլխաւորեց Հոգշ. Տ. Վահան Վրդ. Թօփալեան:

* Շր. 8 Նոյմ.— Ս. Երկուտասան Վարդապետացն: Ս. Պատարագը մատուցուցաւ Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գէորգ Վրդ. Նազարեան:

— Կէսօրէ ետք, վաղուան Գիտ Խաչի տօնին առիթով, Միաբանութիւնը, գլխաւորութեամբ Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գերեզմանի և Գիտ Խաչի այրի ուխտերէն ետք, մերջինին կից՝ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու նախատօնակը: Ապա կատարուցաւ Տնօրինական սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսատր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տառնալարեան:

* Կիր. 9 Նոյմ.— Գիտ Խաչ: Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան և Ս. Պատարագը մատուցուցաւ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Սևան Վրդ. Ղարիպեան: Ապա կազմուցաւ մեծահանդէս թափօր՝ գլխաւորութեամբ Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր: Թափօրը նախ իջաւ Գիտ Խաչի այրը, ուր Աւետարանի ընթերցումէն ետք բարձրացաւ Ս. Գերեզմանին շրջափակը, երիցս դառնալով անոր և ապա մէկ անգամ՝ Պատանատեղիին շուրջ: Ն. Ամենապատուութիւնը Կենաց Փաշտի մասունքով կ'օրհնէր Տաճարը լեցնող հաւատացեալներու բազմութիւնը: «Խաչի քո Քրիստոս» շարականի երգեցողութենէն և խնկարկութենէ ետք, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ վերջ գտաւ փառատր այս հանդիսութիւնը:

* Շր. 15 Նոյմ.— Տօն Ամենայն Սրբոց: Ս. Պատարագը մատուցուցաւ Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պալրամեան:

* Կիր. 16 Նոյմ.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գէորգ Վրդ. Նազարեան:

* Ուր. 21 Նոյմ.— Ս. Հրեշտակապետաց նախատօնակը պաշտուեցաւ համանուն եկեղեցիին մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. Ասլանեան:

* Ըր. 22 Նոյմ.— Տօն Ս. Հրեշտակապետացն՝ Գաբրիէլի և Միքայէլի: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ և Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տաւուտյարեան: Ս. Պատարագէն ետք, ըստ սովորութեան, կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն՝ ազգային բարերարունհի Ադամի Ժէվահիրճեանի և պարագաներու հոգիներուն համար: Արարողութիւններուն կը նախագահէր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս: Ապա Միաբանութիւնը պատուասիրուեցաւ Վանքի Տեսչարանը Տեսուչ Հոգշ. Տ. Սեան Վարդապետի կողմէ:

* Կիր. 23 Նոյմ.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր, ըստ սովորութեան, նոյն Վանքի Տեսուչը՝ Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ. Ղարիպեան:

* Ըր. 29 Նոյմ.— Ս. Առաքելոցն՝ Անդրէի և Փիլիպպոսի: Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս վարդապետական Ս. Պատարագ մատուց. Ս. Գլխադրի մատուռին մէջ:

* Կիր. 30 Նոյմ.— Բարեկենդան Յիսնակի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան:

* Դշ. 3 Դեկտ.— Ս. Կոյսի ընծայման հանդիսատր նախատօնակը պաշտուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ, նախագահութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. Ասլանեանի:

* Եշ. 4 Դեկտ.— Ընծայումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր գլխատրութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժներով իջան Գեթսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրումն հանդիսատր Ս. Պատարագը մատուց. Հոգշ. Տ. Գէորգ Վրդ. Նազարեան, եպիսկոպոսական խոյր ի զըլոյն: Ապա, ըստ սովորութեան, կատարուեցաւ հոգեհանգստեան հանդիսատր պաշտօն՝ Ս. Աթոռիս և ազգիս բարերար Կիլլապի Կիլլաքէնկեանի և Կիլլաքէնկեան գերդաստանի համայն անջեցեալներու հոգիներուն համար:

* Ըր. 6 Դեկտ.— Ս. Գրիգորի Սքանչելագործին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գլխադր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ. Ղարիպեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ Մայր Տաճարի ներքին զաւիթին մէջ գտնուող Ս. Նիկողայոսի խորանին վրայէն:

* Կիր. 7 Դեկտ.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գէորգ Վրդ. Նազարեան:

* Ուր. 12 Դեկտ.— Առաջին Լուսարոյաց նախատօնակը պաշտուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ: Հանդիսապետն էր Հոգշ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեան:

* Ըր. 13 Դեկտ.— Ս. Առաքելոցն և առաջին Լուսարոյացն մերոց՝ Թադէոսի և Բարթողիմէոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Գլխադրի մատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տաւուտյարեան:

* Կիր. 14 Դեկտ.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի վերնամատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Նուրհան Վրդ. Մանուկեան:

* Դշ. 17 Դեկտ.— Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Հոգշ. Տ. Յովսէփ Վրդ. Մամուր:

ՏԻՐՈՒՆԻ

ՅԱԿՈԲ ԶԱՔԱՐԵԱՆ

(1925 - 1975)

Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան երիտասարդ անդամներէն Հոգշ. Տ. Գեղամ Ծ. Վրդ. Զաքարեան և Հոգշ. Տ. Ասպետ Աբղ. Պալեան դժբախտութիւնն ունեցան կորսնցնելու Պէյրութարնակ իրենց եղբայրը և մօրեղբայրը՝ Յակոբ Զաքարեան, զոհ՝ Լիբանանի վերջին դէպքերուն:

Հանգուցեալը ծնած էր Պէյրութ 1925-ին, եկեղեցաւէր ընտանիքի մը մէջ: Ան երկար տարիներ ծառայած էր Թիւրօ Թաղի Ս. Վարդանանց եկեղեցիին, և մինչև իր եղեռական մահը անգամ էր Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դրպրեմանքի «Ս. Ներսէս Շնորհալի» երգչախումբին:

Յակոբ Զաքարեան Նոյեմբեր մէկի առաւօտ երբ դործի կ'երթար, զբաղուէն կը վերաւորուի կապարի հարուածով մը և ուշակորոյս վիճակի մէջ կը փոխադրուի հիւանդանոց, ուր տասնհինգ օր տաղնապալի վիճակի մը մէջ մընալէ ետք կը մահանայ Նոյեմբեր 15-ին:

Հանգուցեալը իր ետին կը ձգէ այրի մը և երեք զաւակներ:

«Սիւն», յանուն Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան, սրտազգած ցաւակցութիւն կը յայտնէ հանգուցեալին պարագաներուն, հայցելով Աստուծոյ միօրթարութիւնը:

* Եշ. 18 Դեկտ.— Տօն Ս. Հարցն Եգիպտացոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Մակարայ մատուոյն մէջ: Ըստ սովորութեան, պատարագիչն էր Խոստովանահայրը՝ Հոգշ. Տ. Մաշտոց Վրդ. Բարիլուսեան:

* Ծր. 20 Դեկտ.— Ս. Նիկողայոսի Սքանչելագործին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տաւուլարեան:

* Բշ. 22 Դեկտ.— Յղութիւն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, գլխադրութեամբ Գերշ. Տ. Ծահէ Արքեպս. Աճէմեանի, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժներով իջան Գեթսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր օրուան հանդիսատւոր Ս. Պատարագը՝ Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ մատուց Գերշ. Հանդիսապետ Արքազանը և քարոզեց «Բազումք են կոչեցեալք և սակաւք ընտրեալք» բնաբանով:

* Ուր. 26 Դեկտ.— Նախատօնակը պաշտուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ, նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Ծահէ Արքեպս. Աճէմեանի:

* Ծր. 27 Դեկտ.— Ս. Յակոբայ Մծբնայ Հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Գլխադրի մատուոյն մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Սևան Վրդ. Ղարիպեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ Աւագ Սեղանին դիմաց, սուրբին նկարով շինուած շարժական սեղանին վրայէն:

* Կիր. 28 Դեկտ.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամատուոյն մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գեորգ Վրդ. Նազարեան: Քարոզեց Գերշ. Տ. Ծահէ Արքեպիսկոպոս, «Զընթացսն կատարեցի, ըգհատաւսն պահեցի...» Պօղոս Առաքեալի խօսքերը ունենալով իբրև բնաբան:

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ՆՈՒԷՐՆԵՐ

Շնորհակալութեամբ և օրհնութեամբ կ'արձանագրենք 1975 տարւոյ ընթացքին Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին և այլ Սրբավայրերու տրուած հետևեալ բարեպաշտական նուէրները:

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ԳՈՎԵԼԻ ԱՐԱՐՔ ՄԸ

Յարութիւն Ա. Խաչատուրեան, իր բարեպաշտական բարի սովորութեամբ ոսկեզօծած և ներկած է Ս. Հրեշտակապետաց Ս. Հռիփսիմեան խորանը, նոյն եկեղեցւոյն բանկալի սնտուկը ներկած մոխրագոյն և զանազան գոյներով փայլեցուցած է զաւիթին երկաթեայ մասերը:

Ոսկեզօծած է մեր Գողգոթայի վերնամատրան սանդուխի երկաթեայ ճաղերը և Տեսչարանի վրայի պատշգամին ճաղերը, ոսկեզօծած է հանդերձի բաժանման խորանի առջև դրուած ճաղերը:

Երուսաղէմաբնակ, բնիկ Սղերդցի, Տիկին Եսթեր Յովսէփեան Ս. Աստուածածնայ Գերեզմանին կը նուիրէ սպիտակ յատակով ասեղնագործ ինքնաձեռագործ ծածկոց մը: Յանձնուած Տաճարի Հոգը, Տեսուչ Տ. Սևան Վարդապետի:

ՀԱՅՐԻԿ ԱՐՔԵՂԻՍԿՈՂՈՍ

Լուսարարապետ Ս. Աթոռոյ

Ս Ի Ո Ն

ՑԱՆԿ ՆԻԻԹԵՐՈՒ 1975 ՏԱՐԵՇՐԶԱՆԻ

ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—

Ն. Ս. Օծուրին Տ. Տ. Վազգէն Առաջին Առաջին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի շնորհաբեր այցելութիւնը երուսաղէմ 134

Ժամանում Թուրքիոյ Հայոց Ամենապատիւ Պատրիարքին 135

Ժամանում Վեհափառ Հայրապետին Ամման 137

Ժամանում Վեհափառ Հայրապետին Երուսաղէմ 139

Բարի գալուստի այցելութիւններ 143

Ժամանում Ս. Արքուիս Բարեբար Վսեմ. Տէր և Տկն. Ալեքս Մանուկեաններու 143

Այցելութիւն Բեքզեհէմ 143

Ֆիլիհարմոնիք նուագահանդէս 149

Զանազան այցելութիւններ 149

Բացում Ալեքս և Մարի Մանուկեան ժառանգաւորաց Վարժարանի նորակառոյց շէնքին 149

Ընդունելութիւն Պատրիարքարանին մէջ ի պատիւ Վսեմ. Տէր և Տկն. Ալեքս և Մարի Մանուկեաններու 159

Ն. Ս. Օծուրինը հիւր՝ Ֆրանչիսկեան Հայերուն 159

Ամալբերջի հանդէս Ս. Թարգմանչաց Երկրդ. Վարժարանի 161

Ժողովրդական հանդէս ի պատիւ Ն. Ս. Օծուրեան 161

Զանազան ժողովներ 163

Մեկնում Ս. Արքուիս Բարեբար Վսեմ. Տէր և

Տկն. Ալեքս Մանուկեաններու 163

Մեկնում Բարեբար Տիար Տատուր Տատուրեանի 165

Սարկաւազական ձեռնադրութիւն 165

Հանդիսւոր Նաւակատիք և Օծում Ս. Յարութեան Տաճարի Հայկական Խորաններուն 165

Հաշկերոյք ի պատիւ Վեհափառ Հայրապետին և Հայ հիւրերուն 167

Հայրապետական Սուրբ Պատարագ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ 167

Հաշկերոյք ի պատիւ եկեղեցական դասին, հիւրերուն և Միաբանութեան 172

Այցելութիւն Հանրապետութեան Նախագահ Ն. Վսեմ. Էփրայիմ Գաբրիէլին 176

Ընդունելութիւն Արաք համայնքին կողմէ 176

Ընդունելութիւն Երուսաղէմի Դաւիթի Բերդին մէջ 177

Հաշկերոյք Պատրիարքարանի Դահլիճին մէջ 177

Վեհափառ Հայրապետին մեկնումը Ս. Քաղաքէն 178

Մեկնում Թուրքիոյ Հայոց Ամենապատիւ Պատրիարքին 179

Վեհափառ Հայրապետը Ամմանի մէջ 179

Վեհափառ Հայրապետը Յորդանանի Ծերակոյտի Նախագահին մօտ 179

Վեհափառ Հայրապետը Յորդանանի Նորին Վեհափառութիւն Հիւսէյն Թագաւորին մօտ 179

Հաշկերոյք ի պատիւ Ն. Ս. Օծուրեան 180

Մեկնում Նորին Վեհափառութիւն Հայրապետին 180

Ն. Վսեմութիւն Տիար Ալեքս Մանուկեան —
Բարեբարը և իր գործը 181

Մեր հիւրերը 184

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ.—

ՄԱՂԱԲԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ. Տեսական
Աստուածաբանութիւն 28, 56, 236

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ.—

Ն. ԱՐՔԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ. Կարապետ Քիւնյ.
Վանեցի 116

Կարապետ Քիւնյ. Ոստանցի 117

M. E. STONE. The Armenian Version of the
Twelve Patriarchs 207

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ.—

Գ. ՃԱՐՏԱՐ. Ծնունդի Գիշեր 27

Տրտում Խոհեր 27

Գրքերուն 206

Քառեակներ 242

ՓՕԼ ԷԼՈՒԱՐ (Թրգմ. Ս. Ա. Մ.). Ագառու-
քիւն 66

ԱԼԻՍԻԱ ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ. Մարտիրոսներուն 69

ՄՈՒՐԱՏ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ. Քառեակներ 70

*** 115

Ինչ որ մնաց ինձ... 241

ԱԻԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ (Թրգմ. Մ. Մանուկեան). Աբու Լալա Մահարի 114, 204

ԳՐԱԿԱՆ.—

ԿՈՍՏԱՆ ԶԱՐԵԱՆ. Գիրք Դիցազներգութեանց 32

ԳԻՒԱՆ Ս. ՏԵՂԵԱՅ.—

ԿԻՐԵՂ Ծ. ՎՐԴ. ԳԱՐԻԿԵԱՆ. Տեղեկագիր
8, 52

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ.—

ԾՈՎԱԿԱՆ. Ժամանակագրական Նօքեր 71

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ.—

Ա. Գ. Կամփի Ուժը 50

Հայ Գիրքը Արասահմանի մէջ 98
Լատտեսութիւնը 234

ԽՄԲ. Յանուն Հայ եկեղեցիի և Մշակոյթի
130

Հաւատքը 194

ԿՐՕՆԱԿԱՆ.—

ԳԷՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԶԵԱՆ. Կանայի Հարսանիքը 61

ԱՂԱՆ ՎՐԴ. ՊԱԼԻՕԶԵԱՆ. Աշխարհամատ-
րան կամ Կանաչ Կիրակի 111

ԶԵՌԱԳՐԱԿԱՆ.—

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ. Յուցակ Զեռագրաց Հաղ-
Փրտի Աստուածաբանական ձեմարանի
41, 79

Յուցակ Հայերէն Զեռագրաց Մանչէսթրի
ձան Ռայլընտս Մատենադարանին 199, 254

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ.—

Ա. Յ. ՍՐՃՈՒՆԻ (Հրատ.). Ներբողեան Սըր-
բոյն Գրիգորի Լուսաւորչին 84, 119, 243

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ.—

Յանկ «Սիւն» Խմբագրութեան և Գ. Կիւլ-
պէնկեան Մատենադարանին կողմէ ստաց-
ուած գիրքերու 267

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱԳՐԵՐ.—

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր Պատգամը Բեքդե-
հէմի Սուրբ Այրէն 2

Շնորհաւորական նամակ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ.
Վազգէն Վեհափառ Կաթողիկոսէն 101

Շնորհաւորական հեռագիր Ն. Ս. Պօղոս Զ.
Պապէն 102

Շնորհաւորական նամակ Քէնքրայլըրի Արքե-
պիսկոպոսէն 102

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա Ամենայն Հայոց
Կաթողիկոսի նամակը 196

Երեւանի Մաշտոցի Անուան Մատենադարանի
Տնօրէն Ակադ. Լ. Խաչիկեանի նամակը 198

ՊԱՏՄԱԿԱՆ.—

Յ. Ս. ԱՆԱՍԵԱՆ. Հայագրի Պատրիարք Ար-
սէն երուսաղէմացի 251

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ.—

Յունուար-Փետրուար 44

Մարտ-Ապրիլ 90

Մայիս 125

Յունիս-Յուլիս 187

Օգոստոս-Սեպտեմբեր 228

Հոկտեմբեր-Նոյեմբեր 260

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐՆԵՐ.—

ԿԻՒՐԵՂ Մ. ՎՐԴ. ԳԱՅԻԿԵԱՆ. Տարեկան

Տեղեկագիր Ս. Թարգմանչաց երկրդ.
Վարժարանի 215

ՍԱՀԱԿ ԳԱՄԱՅՃԵԱՆ. Տարեկան Տեղեկագիր
երուսաղէմի Կիլիկեական Մատենադարա-
նի 227

ՏԽՐՈՒՆԻ.—

Յակոբ Զաքարեան 263

ԱՅԼԵԻԱՅԼԻ.—

Տօնակատարութիւն Ս. Ծննդեան 4

Խ. ՎԱՐՏԻ. Ծնունդը և Աստուածայայտնու-
թիւնը երուսաղէմի եկեղեցիին մէջ 18

Եկեղեցիներու Միութեան Եօթնակը երու-
սաղէմի մէջ 39

Ս. Արոճիս Բարեբար Տիար Տատուր Տա-
տուրեանի այցելութիւնը 54

Ս. Պատարագ և հոգեհանգիստ Ապրիլեան Ե-
ղեռնի վարձուհամեակին առիթով 63

Հեռագիրներ 64

Զատեկական տօնակատարութիւնները Հայ Ե-
րուսաղէմի մէջ 103

Ռումէն եկեղեցիի Պետ Ն. Ամեն. Ժուստին-
Տարեկան Դաշտահանդէս Ս. Թարգմանչաց
երկրդ. Վարժարանի 186

Իան Պատրիարք Ս. Երկրին մէջ 106

Բարեպաշտական նուէրներ 95, 264

«Սիոն» — Յանկի նիւթերու 1975 Տարեշրջանի
265

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Յ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵԻԵԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ
«ՍՈՒՆ»Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԸ

- Խմբերգներ** (Առանց նուագակցության) — Կարօ Զաքարյան: Հայաստանի երգ-
չախմբային ընկերություն, Երևան, «Հայաստան» Հրատ., 1973, էջ 129:
- Մաթի Սանձակոն Երվարը** (Քերթնածներ) — Գեղամ-Գեղակ: Հովիվուտ, Գա-
լիֆ.: Տպ. Պէյրուսթ, Տոնիկեան Տպարան, 1973, էջ 136:
- Դարարի Զեւեարկ** — Ա. Ա. Արքանաճեան: Երրորդ հրատարակություն: Երևան,
Հայպետուսմանկհրատ, 1964, էջ 579: Նուէր Աղան Վրգ. Պալիօզեանէ:
- Դարարի Դարբերաց** — Պ. Ե. Շարաբխանեան: Երևանի Պետական Համալսա-
րան: Երևան, Համալսարանի Հրատ., 1974, էջ 330: Նուէր ըստ նախորդին:
- Էրերունի Որմանկաներ** — Կոստանդին Յովհաննիսեան: Երևան, ՀՍՍՀ Գի-
տութիւնների Ակադեմիայի Հրատարակչութիւն, 1973, էջ 83 և 58 որմա-
նկարներ (Հայերէն, Ռուսերէն և Անգլերէն): Նուէր ըստ նախորդին:
- Վերջալոյսէն Առաջ** (Քերթնածներ, 1967-1973) — Մառի Աթմանեան (նուիրտ.):
Փարիզ, 1974: Տպ. Պէյրուսթ, Տոնիկեան Տպարան, էջ 134:
- Մեր Առաջին Քայլը** — Սիլվա Լ. Տէր Ստեփանեան (ծրագրում և դասաւորում):
Գծադրություն և գեղարուեստական ձևաւորում՝ Ատրինա Զանազանեանի:
Նիշխորք, Մասենաշար Ալեք և Մարի Մանուկեան Հիմնադրամի թիւ 1 —
Առաջնորդարան Հայոց Ամերիկայի, 1972, էջ 70:
- Աւերի Իսահակեանի Մասին** — Կազմեց և թարգմանեց՝ Արա Խաչակեան:
Աւերիք Խաչակեանի Տուն-թանգարան: Երևան, «Հայաստան» Հրատարակ-
չութիւն, 1971, էջ 50:
- Բարակների Աստղադիւարան** — Կազմող՝ Հ. Մ. Թովմասեան: Հայկական ՍՍՀ
Գիտութիւնների Ակադեմիա: Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչութեան
էջմիածնի Տպարան, 1972:
- Այծեմնիկ Ուրառու** (Հայկական ՍՍՀ Ժողովրդական Նկարիչ) — Կազմեց՝ Աշոտ
Տոնիկեան: Երևան, Հայաստանի Նկարչի Տուն, Սփիւռքահայությունների Հետ
Մշակութային Կապի Կոմիտէ, 1968:
- Խորէն Տեր-Յարութեան** — Կազմեց՝ Գ. Խաստիկեան: Երևան, Սփիւռքահայու-
թեան Հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէ, Հայաստանի Նկարիչների Միու-
թիւն, Հայաստանի Նկարչի Տուն, 1971, էջ 24:
- Անուշ** — Յ. Թումանեան: Երևան, Հայկական ՍՍՀ Ա. Սպենդիարեանի Անուն
Լենինի Շքանշանակիր Օպերայի և Բալետի Պետական Ակադեմիական Թատ-
րոն, 1974, էջ 15 (Հայերէն և Ռուսերէն):
- Աւերի Իսահակեանի Յուն-Թանգարան** — Երևան, «Հայաստան» Հրատ., 1965:
- Դրակն Ժառանգութիւն (Յ) Նամակներ** — Գ. Ախվերդեան, Հայկական ՍՍԻ
Գիտութիւնների Ակադեմիա — Դրակն և Արուեստի Թանգարան: Երևան,
Հայկական ՍՍԻ Գիտութիւնների Ակադեմիայի Հրատարակ., 1964, էջ 365:
- Կեանքի Ուրուագիծը** (Նամակներ) — Արմենուհի Տէր Մանուկեան (նուիրտ.):
Պէյրուսթ, Տպարան Մշակ, 1972, էջ 407:
- Միակ Լուծումը** — Գէորգ Անճեան: Պէյրուսթ, Տպ. Սեան, 1972, էջ 199:
- Ազգային Ռուրիկեան Վարժարանի Ալպոմ-Յարեգիրք** — 1971-1972 Տարեշրջան:
Պէյրուսթ, Տպ. Երբակ, 1972:
- Կնիկ Հաւատ** — Ընդհանուր Սուրբ Եկեղեցւոյ: Յուդայիստ և Ս. Հոգեկիր Հարցն
Մերոց Դասանութեանց: Յաւարտ Կոմիտատ Կաթողիկոսի համահաւաքեալ,
Հրատարակչութիւն Կարապետ Եղիսկոպոսի: Մաթիւք Յովհաննու Շապուրիկ-
եանց: Ս. Էջմիածին, Տպ. Մայր Աթոռոյ, 1914: Վերհրատարակուած Լուսինի
մէջ, Պեղեքա, Խորհրդի Բիթրը, 1974ին: Հայկական Մատենաշար Գալուստ
Կիւլպէնկեան Հիմնադրութեան: Էջ 436:
- Պատմութիւն Սերապիոյ** — Յովհաննէս Սերապետցի: Աշխատասիրութեամբ Բ.
Լ. Զուգարդեանի: Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Հրատ., 1974, էջ 237:

- Հազար ու մի խաղ — ժողովրդական երգարան: Խմբագրեցին՝ Կամիտաս և Մ. Արեղեան: Երևան, ՀԿԿ Կենտրոնի Հրատարակչություն, 1969, էջ 134:
- Ֆրանկլին Ռուզվելտ (Մարգր. և Քաղաքագետ) — Ն. Ն. Յակովլև: Երևան, «Հայաստան» Հրատարակչություն, 1972, էջ 681:
- Սայաթ-Նովա — երգեր՝ դաշնամուրի ընկերակցությամբ: Մշակում՝ Սարգիս Բաբյան: Երևան, 1944. [107:]
- Մենեղներ-Խմբեղներ — Բ. Կանաչեան: Երևան, «Հայաստան» Հրատ., 1963, էջ 4:
- Հինգ Ցարենրու Գործունեություններ (1969-1973) — Երանոց-Այրիանոց Հայ Կոյրերու և Խուլերու Հաստատություն: Պուր-Համուտ, Լիբանան: էջ 15:
- Յոյսի Նշոյներ (Քերթուածներ, 1957-1974) — Գեորգ Ս. Ճինիփիզեան (Գ. Ճարտար). Երուսաղէմ, Տպ. Ս. Յակոբեանց, 1974, էջ 100:
- Ընդհանուր Տեղեկագիր 1973 Տարեշրջանի Հ. Բ. Բ. Մ. Ի. Նիւ եորք, 1974, էջ 43:
- Կիլիկիոյ Հայկական Իշխանապետութիւնը Մերձաւոր Արեւելիի Քաղաքական շարժումները Մէջ (1080-1137) — Երուսաղէմ. Հ. Քասունի: Պէյրուս, Տպ. Ատլաս, 1974, էջ 245:
- Հեռական Շահախի Արմա Գիւղը — Մելիք Աղիզեան: Պէյրուս, 1974, էջ 47:
- Հայաշունչ — Մարտիրոս Գաղանձեան: Ութըրթաուն-Պոսթրն, 1974: Համադգայինի վաճէ Սէթեան Տպարան: էջ 69:
- Միւր Մնացորդ — Թիւ 3: Պուէնսս Այրէս, Տպ. Արարատ, 1974, էջ 32:
- Աշակերտական Աշխատ (Դասագիրք Ընթերցանութեան, Նախադրութեանի Առաջին և Բարձր. Դասարաններու Աշակերտութեան համար) — Հեղինակ՝ Արմենուհի Տէր Մանուէլեան: Պէյրուս, Տպ. Երրակ, 1973, էջ 264: [Իրատի:]
- Օրացոյցներ 1975ի. — ա) Երուսաղէմի Ս. Աթոռային: Բ) Ս. Էջմիածնի: Գ) Անթի-Օրացոյց 1975, Ս. Փրկիչ Հիւանդանոցին Հայոց, Իսթանպուլ — Պատրաստեց Մովսէս Ա. Քնյ. Գալէնտէրեան:
- Շարակնոց — Կ. Պուլիս, Տպ. Յովհաննէս և Յակոբ, 1768, էջ 672: [145:]
- Մանկավարժական Զրոյցներ — Արմէն Տոնոյեան: Պէյրուս, Տպ. Սիւան, 1973, էջ 4:
- Պարոյր Սեւակ — Արմէն Տոնոյեան: «Հուր» Ամսագրի Մատենաշար թիւ 2: Թեհրան, Տպ. Նայիրի, 1973, էջ 98:
- Սուրբ Ներսէս Շնորհալի — Յիշատակի Ոգեկոչում (Ապրիլ 7, 1974): Նոր Զուլա, Տպ. Ս. Ամենափրկիչ վանքի, 1974, էջ 40:
- Դպրոցական Թատրոն — Անահիտ Ոսկերիչեան: Պէյրուս, 1974, էջ 59:
- Էջմիածնի Մէջ Գումարում Սպիկոպտական Ժողովին (27 Սեպտ. - 2 Հոկտ. 1969) Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կարգիկոսութեան Մասնակցութեան Հարցը — Պաշտօնական Հրատարակչութիւն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան: 1970, էջ 57:
- 15 books in English presented by A. Lapadjan.
- Bishop Hmayak Intoyan donates the following books:
- The New Combined Bible Dictionary and Concordance* — With Introduction on How to Study the Bible by Charles F. Pfeiffer. Grand Rapids, Michigan, Baker Book House, 1965, pp. 454.
- The Oxford Concise Concordance to the Revised Standard Version of the Holy Bible* — Compiled by Bruce M. Metzger and Isobel M. Metzger. New York, Oxford University Press, 1962, pp. 158.
- The Encyclopedia of the Bible* — General Editor: P. A. Marijnen. Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall Inc., A Spectrum Book, 1965, pp. 248.
- Concordance to the New English Bible - New Testament* — Compiled by E. Elder. Grand Rapids, Michigan, Zondervan Publishing House, 1965, pp. 401.
- The Great Ideas Today - 1968* — William Benton (Publisher). Chicago, London, etc. Encyclopaedia Britannica, Inc., 1968, pp. 536. [1957, pp. 163.]
- The Business Administration of a Church* — Robert Cashman. New York, Harper & Bros.
- The Orthodox Meditations* — Apostolos Makrakis (1831-1905). Translated out of the original Greek by D. Cummings. Chicago, Ill., published by the Orthodox Christian Educational Society, 1965, pp. 143.
- A History of Christianity* — By Kenneth Scott Latourette - Sterling Professor of Missions and Oriental History and Fellow of Berkeley College in Yale University. New York, Harper & Brothers, 1953, pp. 1516.
- Harper's Topical Concordance* — Compiled by Charles R. Joy. New York, London, Harper & Brothers Publishers, 1940, pp. 478.

- The Acts of the Apostles in Present-Day Preaching* (One Volume Edition) — By Halford E. Lucecock. New York, Harper & Brothers, Publishers, 1942, pp. 168.
- The Illustrated Library of the World and Its Peoples* — Volume 1, U. S. A., New York, Greystone Press, 1967, pp. 216.
- Volume 2 — U. S. A., New York, Greystone Press, 1967, pp. 217-430.
- Volume 3 — U. S. A., New York, Greystone Press, 1967, pp. 431-644.
- The Illustrated Library of the World and Its Peoples — United Kingdom & Ireland* — New York, Greystone Press, 1963, pp. 216.
- A Kierkegaard Anthology* — Edited by Robert Bretall. Princeton, N. J., Princeton Univ. Press, 1951, pp. 494.
- The New Bible Commentary* — Edited by the Rev. Professor F. Davidson. Assisted by the Rev. A. M. Stibbs and the Rev. E. F. Kevan. Grand Rapids, Michigan, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1953, pp. 1199.
- The Illustrated World History* (A Record of World Events from the Earliest Historical Times to the Present Day) — Edited by Sir John Hammerton and Dr. Harry Elmer Barnes. Illustrated with Nearly One Thousand Historical Documents and Scores of Specially Drawn Maps. New York, Wm. H. Wise and Co., 1938, pp. 1160.
- The Lincoln Library of Essential Information* — An up-to-date manual for daily reference, for self-instruction, and for general culture. Named in appreciative remembrance of Abraham Lincoln, the foremost American Exemplar of self-education. Planned, prepared and completed since the World War. Buffalo, New York, the Frontier Press Co., 1929, pp. 2174.
- Archaeology and the Old Testament* — Merrill F. Unger. Second Edition. Grand Rapids, Michigan, Zondervan Publishing House, 1954, pp. 339.
- A Systematic Theology of the Christian Religion* — James Oliver Buswell. Grand Rapids, Michigan, Zondervan Publishing House, 1962, pp. 600.
- Seventy Centuries of the Life of Mankind* — In a Survey of History from the Earliest Known records through all stages of civilization, in all important countries, down to the present time. With an Introductory account of prehistoric peoples, and with character sketches of the chief personages of each historic epoch — By J. N. Larned. In two volumes: Volume I — "Ancient and Mediaeval", pp. 465, Volume II — "Modern", pp. 539. Springfield, Mass., published by the C. A. Nichols Company, 1905.
- The Human Nature of Christ: Growth and Perfection* (According to the Teaching of the Orthodox Catholic Church — By Apostolos Makrakis. Translated out of the original Greek by D. Cummings. Chicago, Ill. Published by the Orthodox Christian Educational Society, 1965, pp. 52. [above, 1965, pp. 162.]
- The Political Philosophy of the Orthodox Church* — Author, Translator and Publisher as *Cours de Philosophie* — Par Le Père Ch. Lahr. 27ème Edition. [pp. 770.
- a) Tome Premier — Psychologie-Logique. Paris, Gabriel Beauchesne et ses Fils, 1933,
- b) Tome Second — Morale-Métaphysique, Histoire de la Philosophie. Paris, Gabriel Beauchesne et ses Fils, 1933, pp. 782.
- The New Illustrated Medical and Health Encyclopedia* (Unified Family Health Library Edition. Volume I — *Abasia to Arthritis*) — Edited by Morris Fishbein, with the collaboration of 60 Leading Specialists in Medicine and Surgery. New York, H. S. Stutton Co. Inc., 1964, pp. 164.
- Pronouncing Dictionary of the Spanish and English Languages* — Composed from the Spanish dictionaries of the Spanish Academy, Terreros and Salva, upon the bases of Seoane's Edition of Neuman and Baretti, and from the English dictionaries of Webster, Worcester and Walker: with the addition of more than 8,000 words, idioms and familiar phrases, the irregularities of all the verbs, and a grammatical synopsis of both languages. In two parts. I. Spanish-English. II. English-Spanish. — By Mariano Velazquez de la Cadena. New York, D. Appleton & Co., 1864, pp. 675 + xv + 604.
- Ten books in English presented by A. Basmadjian.
- The following books were presented by the Kevranian Family:
- Ma Deuxième Grammaire* (Cours Moyen - 1ère Année) — H. Canac & Mlle. B. Jughon. Paris, Armand Colin, 1957, pp. 160.
- The Secret World of Kids* — Art Linkletter. Illustrated by Louis Glanzman. New York, Pocket Books, Inc. 1960, pp. 224.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		
Լաւատեսութիւնը	Ա. Գ.	234
ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ		
Տեսական Աստուածաբանութիւն	ՄԱՂԱՔԻԱ ՍՐՔԵՂՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ	236
ԲԱՆԱՍԵՂԾԱԿԱՆ		
Ինչ որ մնաց ինձ...	ՄՈՒՐԱՏ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	241
Քառեակներ	Գ. ՃԱՐՏԱՐ	242
ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ		
Ներբողեան Սրբոյն Գրիգորի Լուսատրչի	Հրատ. Ա. Յ. ՍՐՃՈՒՆԻ	243
ՊԱՏՄԱԿԱՆ		
Հայազգի Պատրիարք Արսէն Երուսաղէմացի	Յ. Ս. ԱՆԱՍԵԱՆ	251
ՉԵՌԱԳՐԱԿԱՆ		
Ժուգակ Հայերէն Չեռագրաց Մանչէստրի	Յ. ՔԻՐՐՏԵԱՆ	254
Ճան Ռայլընտս Մատենադարանի		
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
Եկեղեցականք - Բեմականք		260
ՏԽՐՈՒՆԻ		
Յակոբ Զաքարեան		263
Բարեպաշտական Գուրդներ		264
«Սիոն» — Յանկ Գիւթերու 1975 տարեշրջանի		265
ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ		
Յանկ «Սիոն»ի Խմբագրութեան Ա Գ.		
Կիւլպէնկեան Մատենադարանին Կողմէ		
Ստացուած Գիրքերու		268
Բովանդակութիւն		271

C O N T E N T S

EDITORIAL

Optimism	<i>A. K.</i>	234
----------	--------------	-----

THEOLOGY

Rudiments of Theology	<i>Archbp. Maghakia Ormanian</i>	236
-----------------------	----------------------------------	-----

POETRY

What was left for me ...	<i>Mourad Manoukian</i>	241
Rubayats	<i>K. Jardar</i>	242

PHILOLOGY

Eulogy for St. Gregory the Illuminator	<i>Ed. A. H. Serjouni</i>	243
--	---------------------------	-----

HISTORY

The Armenian Patriarch Arsen of Jerusalem	<i>H. S. Anassian</i>	251
---	-----------------------	-----

MANUSCRIPTS

Catalogue of Armenian Manuscripts at the John Rylands Library, Manchester	<i>H. Kurdian</i>	254
--	-------------------	-----

Monthly news from the Armenian Patriarchate	260
---	-----

OBITUARY

Hagop Zakarian	263
----------------	-----

Gifts received	264
----------------	-----

Sion - Table of contents (1975)	265
---------------------------------	-----

SUPPLEMENT

Books received by the Redaction of "Sion" and the Gulbenkian Library	268
---	-----

Contents	272
----------	-----

Yearly subscription: 10 U. S. Dollars

All correspondence should be addressed to:

Ara Kalaydjian, The St. James Press

P. O. Box 14001, Jerusalem — Israel